

**U spomen na Danijela
Mirka Bogdanića**

*Emlékezés Bogdanich
Dániel Imre
csillagászra*

**izradu zemljovida Ugarske
Jánosa Lipskog**

*Lipszky János
Magyarország-térképének
elkészítésére*

Autor

Reisz T. Csaba

Urednica

Vlatka Lemić

Prevoditelj mađarskog teksta

Berkes József

Stručni suradnici

Ladislav Dobrica

Siniša Bjedov

Grgur Ivanković

Lidija Taus

Nakladnik

Hrvatski državni arhiv

Grafičko oblikovanje i prijelom

Denona d.o.o.

Tisak

Svilan d.o.o.

Naklada

300 primjeraka

ISBN 978-953-7659-21-9

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice

u Zagrebu pod brojem 884496.

**U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida
Ugarske Jánosá Lipskog**

**Emlékezés Bogdanich Dániel Imre csillagászra és Lipszky János
Magyarország-térképének elkészítésére**

Objavljeno u povodu predstavljanja izložbe „Tragač za zvijezdama“ u Subotici
u suradnji s Povijesnim arhivom i Gradskim muzejom Subotice

Megjelent a “Csillagok fürkészője” kiállítás szabadkai bemutatása alkalmából a
Szabadkai Történeti Levéltár és a Szabadkai Városi Múzeum együttműködésével

---

Explicatio Sionor:

- ⊙ Civitate d. R. et Urb.
- Oppida
- Pagi
- Pablia (✓) Vicarij vel populi, sicuti
- ⋯⋯⋯ Domus vel pagi dispersi
- ♣ Arces vel Magisteria et Nobilitas Palatii
- ♠ Arces desolate vel rudera
- ⊕ Ecclesie vel Castell. Sionor
- ⊕ Manseria
- ===== aquae
- ==== Strada Communitas et Rospale
- ==== } vid. non habet } Rospale
- ==== } vid. ordinand. } Communitas
- ⊕ habit. Rospali
- ⊕ habit. renovabilis
- ⊕ Trajectus (ubi stabili)
- ⊕ molle (mullum)
- ⊕ Mallea (Lign. Sarmata)
- ⊕ Officium iudiciale (gle. Palatii)
- ⊕ Themas (bairum)
- ⊕ Alveus vel aquae mirabiles (quasi bairum)

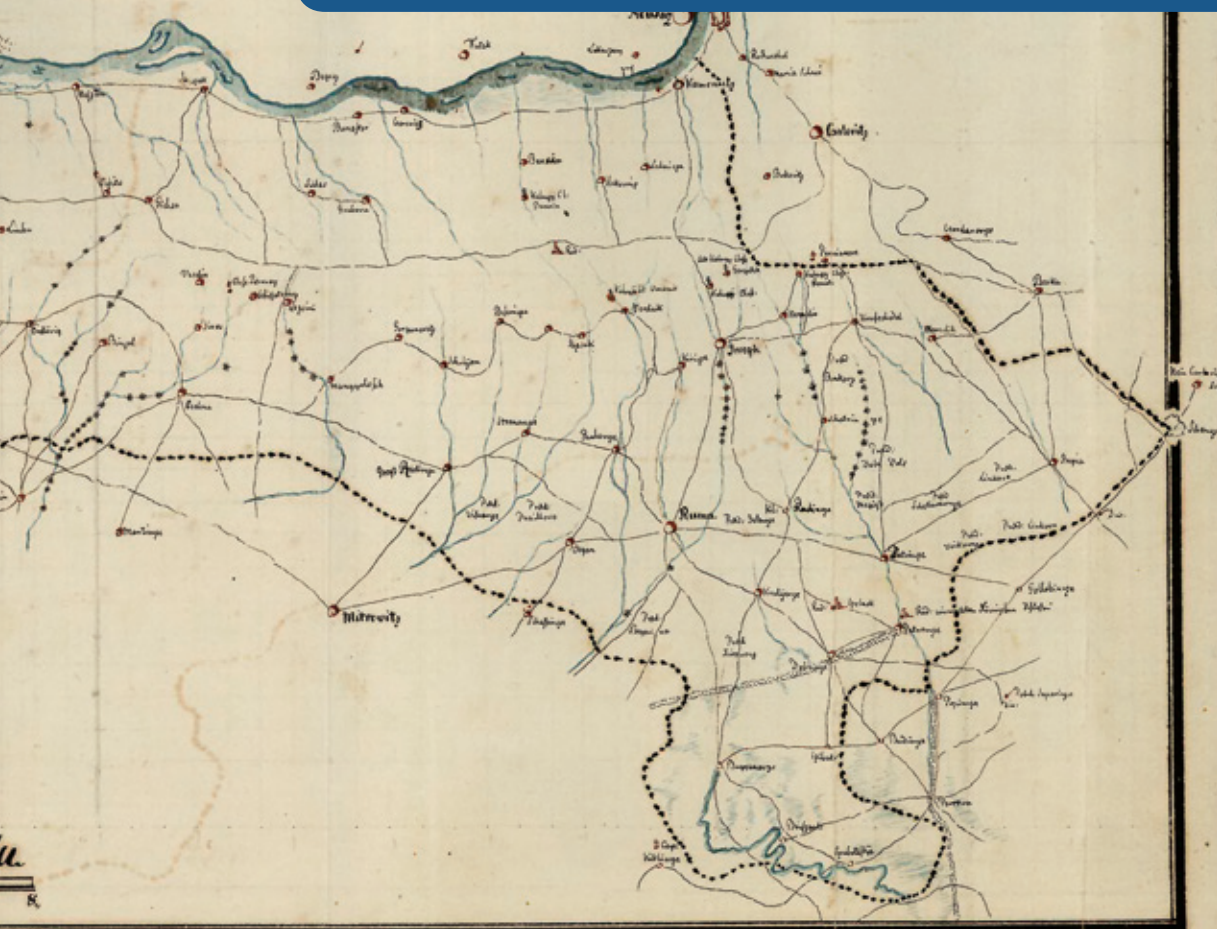
- Sodind*
- Auri
  - Argent.
  - Ferr.
  - Cupr.
  - Stann.
  - Plumb.
  - Vit.
  - Sulfur.
  - Mercur.
  - Sal. mir.
  - Vitruv.
  - Sulfur. antimon.
  - Sulfur. antimon.
- Soyrskoch*

Scala 8. millicarium Germanicor. quorum 15. in uno Grad.

Lipszkyjev nacrt srijemske županijske karte, 1799. Mađarski nacionalni arhiv
 Lipszky János térképázlata Szerém vármegyéről, 1799. Magyar Nemzeti Levéltár

Conspectus
provinciæ Suce: Comitatus
Sirmienensis

LIPSKYJEV ZEMLJOVID UGARSKE
LIPSKY JÁNOS MAGYARORSZÁG-TÉRKÉPÉNEK
ELKÉSZÍTÉSE (1798 – 1810)

Kartografski poduhvat Jánosa Lipszkog

Husarski časnik János Lipszky (1766–1826) nije se istaknuo junačkim djelima, nego je svoje ime učinio besmrtnim time što je izradio zemljovid Ugarske. Unatoč tome, stručna je literatura dugo vremena o njemu imala površna saznanja, a tek su istraživanja u 1990-tim sažeta u zasebnoj monografiji.¹ Ovaj je rad do danas najdetaljniji prikaz obitelji Jánosa Lipszkog, njegova životnog puta, kartografske djelatnosti, događaja koji su tomu prethodili, kao i kasnijeg utjecaja njegovog rada na razvoj kartografije.

Obrada uže teme dobila je na značaju istraživanjem cjelokupnog izvornoga arhivskog gradiva prema mogućnostima. Kao vojnik Habsburške monarhije, on je karte izrađivao u Pešti, za što je dobio znatnu pomoć od središnjih organa tamošnje vlade, a nakon vojne službe povukao se sa svojim bilješkama i zbirkom karata na obiteljsko imanje u Szedlicsnu (danas dio mjesta Trenčianske Stankovce u Slovačkoj). Zbog svih tih okolnosti, moguće je izvore trebalo tražiti u tri države, a isprave i spise, kao i zbirke karata središnjih organa državne uprave (Ugarska dvorska kancelarija, Ugarsko namjesničko vijeće, Erdeljski gubernij) i županijskih arhiva u raznim arhivima Mađarske, spise glavnih vojnih uprava i posebno gradivo u Vojnom arhivu u Beču, a isprave i spise obiteljskog arhiva, kao njegovu osobnu ostavštinu, pak u arhivima Slovačke. Gradivo u hrvatskim područnim arhivima, koje je dosad neistraženo, moglo bi pružiti nove podatke na hrvatskom području.

Aspekti obrade teme uklapaju se u načela dvosvesčanog djela Johanessa Dörflingera, profesora povijesti na bečkom sveučilištu. Osoba kartografa, njegova izobrazba i djelatnost, prema bakroresca, rad izdavača, umnožavanje, uvjeti distribucije, uporaba karte kao i upute za uporabu, sve to čini povijest jedne karte cjelovitom. Sva ta pitanja obrađuje monografija u okviru mogućnosti koje pružaju izvori.

---

¹ Reisz T. Csaba: Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében. (Izrada prve opće karte Ugarske u prvoj polovici 19. stoljeća). Budapest, 2002.

Lipszky János térképészeti vállalkozása

Lipszky János (1766–1826) huszártiszt nem katonai hőstetteivel, hanem Magyarország általános térképének elkészítésével tette nevét halhatatlanná. Személyéről és munkásságáról a szakirodalom mégis sokáig felszínes ismerettel bírt, majd az 1990-es évek kutatási eredményeit önálló monográfia foglalta össze.¹ Az azóta is legrészletesebb mű Lipszky János családját, életútját, térképészeti tevékenységét, annak előzményeit, valamint munkásságának a későbbi térképekre gyakorolt hatását mutatja be.

Jelentős hangsúlyt kapott a szűkebb téma lehetőleg teljes levéltári forrásbázisának feltárása és feldolgozása. A Habsburg Birodalom katonájaként Pesten térképet készítő, és az ottani központi kormányzertől jelentős segítséget élvező szerző szolgálati évei után a ma Szlovákiában fekvő családi birtokára (Szedlicsna, Trenčianske Stankovce része) vonult vissza, jegyzeteivel és térképgyűjteményével együtt. Ennek következtében a lehetséges forrásokat három országban volt szükséges keresni: az állami központi kormányzervek (Magyar Kancellária, Helytartótanács, Erdélyi Gubernium) és a vármegyék többségének iratait és térképgyűjteményeit a magyarországi levéltárakban, a katonai főhatóságok iratait és a személyi anyagot a bécsi hadilevéltárban (Kriegsarchiv), míg a családi iratokat és a személyes hagyatékot a szlovákiai levéltárakban. Az eddig fel nem tárt horvátországi megyei anyag további helyi vonatkozású adalékkal szolgálhat majd.

A téma feldolgozásának aspektusai illeszkednek Johannes Dörflinger, a bécsi egyetem történészprofesszora kétkötetes munkájának szempontjaihoz. A térképész személye, iskolázottsága, tevékenysége, a rézmetsző felkészültsége, a kiadó munkája, a sokszorosítás, a terjesztés körülményei, a térkép használati köre és felhasználásának ismertetése együtt teszik teljessé egy-egy térkép történetét. A források adta lehetőségeken belül valamennyi kérdéskört feltárja a monográfia.

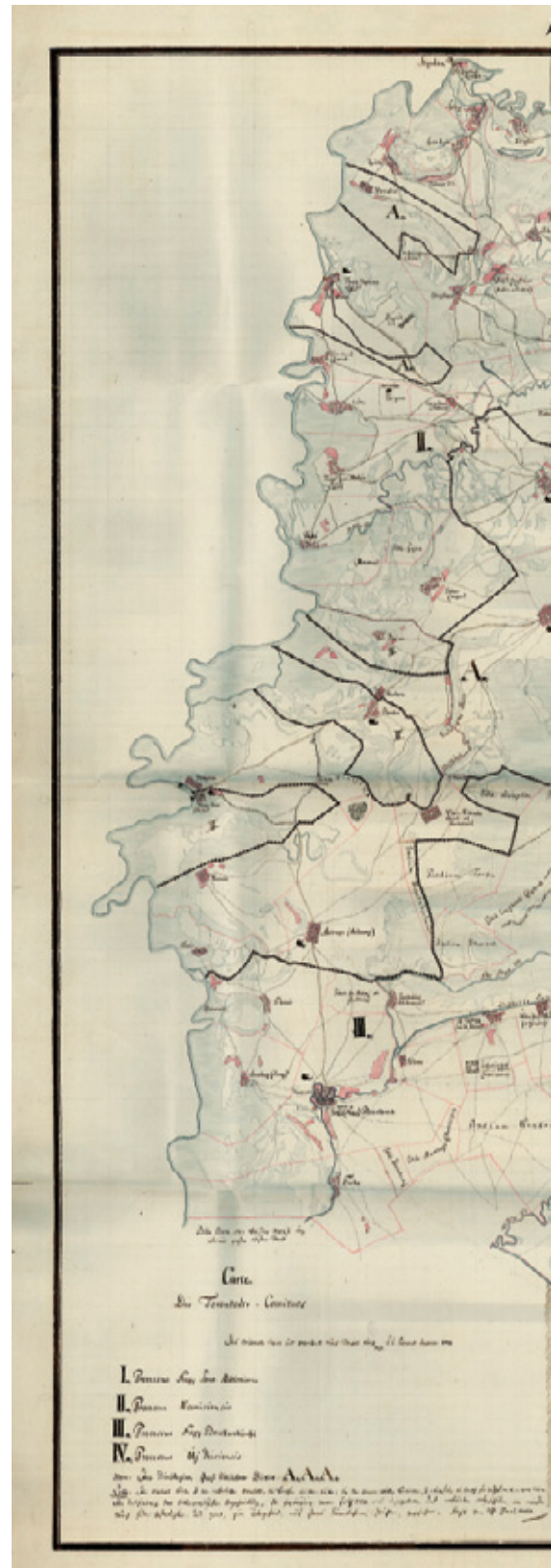
¹ Reisz, T. Csaba: Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében. Budapest, 2002.

Korištena literatura

Novine toga doba posvetile su veliku pažnju izradi karata Lipszkog. Stručni listovi Ferenc Zacha (isprva *Allgemeine Geographische Ephemeriden*, a zatim *Monatliche Correspondenz zu Beförderung der Erd- und Himmels-Kunde*), kao i časopis Lajosa Schediusa (*Zeitschrift von und für Ungern*) donosili su detaljne prikaze pojedinih faza cijelog poduhvata, a već objavljeni zemljovid prikazivan je i oglašavan na prodaju u brojnim publikacijama na njemačkom i mađarskom jeziku.

Od 1840-tih do 1950-tih godina tiskani su brojni manji i veći radovi koji obrađuju njegov poduhvat. Prvu biografiju Lipszkog sastavio je 1847. godine György Gyurikovits (Đuriković)² Nakon toga, László Janovszky napisao je biografiju o Lipszkom na osnovu njegovih memoara (1892.), koja je kasnije postala temeljno djelo za sve biografije o kartografu. Poslije je Gyula Ethey sastavio kraći prikaz (1933.), koji je također pao u zaborav. Lajos Glaser posvetio je Bogdanićevoj ekspediciji samo kratki članak, ali je značajno da je koristio i arhivske izvore. Najdetaljniji prikaz povijesti kartografije dao je Ferenc Fodor 1952. i 1954. godine pod nazivom: *Izrada zemljovida u Mađarskoj*. Premda mu je rad zastario u mnogim elementima i podacima, svi koji su se bavili ovom temom su ga koristili i pozivali su se na njega.

Nakon ovoga, stručna literatura regije razvijala se u dva pravca: mađarski stručni autori gotovo u potpunosti zapostavljaju i ne koriste rezultate slovačkih i austrijskih

²Rad mu je pao u zaborav, zato monografija daje cijeli tekst njegova djela.

A felhasznált irodalom

Már a korabeli újságokban is nagy figyelmet szenteltek a Lipszky-térkép elkészítésének. ZACH FERENC szaklapjai (előbb az Allgemeine Geographische Epemeriden, majd a Monatliche Correspondenz zur Beförderung der Erd- und Himmels-Kunde) és SCHEDIUS LAJOS folyóirata (Zeitschrift von und für Ungern) részletes beszámolókat közöltek a vállalkozás egyes fázisairól. A megjelent térképet számos magyar és német nyelvű kiadvány ismertette és hirdette vételre.

Az 1840-es évektől az 1950-es évekig számos hosszabb-rövidebb feldolgozás jelent meg a vállalkozásról. Az első életrajzot Lipszkyt személyesen is ismerő GYURIKOVITS GYÖRGY készítette 1847-ben.² Ezt követően előbb JANOVSKY LÁSZLÓ írt Lipszky emlékiratán alapuló magyar nyelvű életrajzot (1892), a későbbiekben ez vált minden Lipszky-életrajz alpművévé, majd ETHEY GYULA készített egy ugyancsak feledésbe merült — kisebb lélegzetű — ismertetést 1933-ban. GLASER LAJOS csak rövid cikket szentelt a Bogdanich-expedíciónak, dolgozata jelentősége, hogy levéltári forrásokat is használt. A térképtörténet hosszú időre legalaposabb összefoglalását FODOR FERENC készítette el *Magyar térképírás* címmel, 1952–1954-ben. Bár számos elemében és adatában elavult, valamennyi, a témával foglalkozó kutató merített belőle.

Ezt követően a régió szakirodalma széjjelválk: a magyar szakírók szinte teljességgel figyelmen kívül hagyják és nem hasznosítják a szlovák és osztrák kutatók eredményeit, és ez utóbbiak is csak erősen válogatott magyar szakirodalmat használtak fel.

² Munkája a feledés homályába merült, ezért a monográfia közli annak teljes szövegét.

istraživača, a spomenuti znanstvenici iz Austrije i Slovačke koriste samo jako probranu mađarsku stručnu literaturu.

Poslije dugih desetljeća šutnje, djelatnost Jánosa Lipszskog oživio je László Csendes u svom radu iz godine 1982. Nažalost, njegova je studija toliko osnovno utjecala na ovu temu, da je on osporavao kako vojnu darovitost i sposobnost Lipszskog, tako i njegov značaj u kartografiji uopće. Njegove je pogreške već sljedeće godine ispravio Lajos Bartha, koji je u svome članku – navodeći obilje citatata iz stručnih časopisa toga vremena – skrenuo istraživanja u ispravni tok. Njegov se izvrsni rad, nažalost, malo afirmirao u istraživanju ove teme.

U devedesetim godinama prošlog stoljeća, obnovljena istraživanja povijesti kartografije sa svojim brojnim rezultatima obogatila su ovu temu u cjelini, a osobito monografski sažetak povijesti ove struke pod naslovom: *Povijest geodezije i kartografije*. Najsvježiji je pregled iz ovog područja – objavljen još prije spomenute monografije – zbirka predavanja sa spomen konferencije u čast Lipszskog održane 1998. godine, koja je objavljena 2001.

Za proučavanje kartografske djelatnosti Jánosa Lipszskog nezaobilazno je korištenje radova čeških i slovačkih istraživača. Budući da potomci Lipszskog po bočnoj grani žive u Slovačkoj, a i njegova se ostavština – koja je nažalost pretrpjela velike gubitke – prvenstveno nalazi u arhivima Slovačke, češki su i slovački istraživači (Juraj Fojtík, Karel Kuhař, Lubomír Viliam Prikryl, a naposljetku, najznačajniji među njima Milan Šišmiš) u svojim člancima objavili brojne i jedinstvene podatke.

Austrijska stručna literatura obradila je kartografiju Habsburške monarhije općenito. Ona je odlučila prikazati zemljovide koji predstavljaju područja nekadašnjeg Carstva, te je, sukladno tome, obogatila istraživanja brojnim podacima koji se odnose na kartografiju Mađarske. Među tim radovima se svakako ističe temeljit dvosveščano djelo Johannes Dörflingera, čija su pitanja i rezultati znatno utjecali na spomenutu monografiju, a osobna pomoć bečkog profesora pak na autora ovih redaka.

Izvori i njihova nalazišta

Prilikom istraživanja postalo je nedvosmisleno jasno da, premda u arhivima postoje značajni rukopisni izvori za kartografski poduhvat Lipszskog, stručna literatura, međutim, nije smatrala važnim obraditi ih, a moguće je i to da nije za njih ni znala.

Najznačajnije gradivo - kako za obitelj, tako i za cijeli njegov poduhvat se čuva u Državnom arhivu Mađarske (Magyar Országos Levéltár). Arhivi i fondovi Ugarske dvorske kancelarije, Ugarskog namjesničkog vijeća, Erdeljskog gubernija kao i pojedini fondovi obiteljskih arhiva – u najskorije vrijeme (2009. godine) zbirka karata obitelji Khuen-Héderváry (S 103) – brojnim su podacima obogatili istraživanja. Od navedenih je fondova od posebnog značaja arhiv Ugarskog namjesničkog vijeća, jer je u njemu poduhvat Lipszskog godinama vođen kao zasebni predmet. Pored gradiva za rekonstrukciju doprinosa županija i državnih insti-

Hosszú évtizedek csendje után Lipszky János tevékenységét először CSENDES LÁSZLÓ elevenítette fel 1982-ben készített tanulmányában. Sajnos dolgozata úgy vált a téma alapcikkévé, hogy Lipszkytól mind katonai tehetségét, mind térképészeti jelentőségét elvitatta; szinte valamennyi megállapítása téves. Ezeket a hibákat már a következő évben orvosolta BARTHA LAJOS, cikkében a korabeli szaklapok adatainak bőséges idézésével a helyes irányba terelte a kutatásokat. Sajnos kitűnő tanulmánya kisebb hatással érvényesül a téma kutatásában.

A 90-es években megújuló térképtörténeti kutatások számos újabb eredménnyel gazdagították a téma egészét, így különösen a szakmatörténet monografikus összefoglalása, *A magyar földmérés és térképészet története*. A téma — a monográfia előtti — legfrissebb összefoglalása az 1998-ban rendezett Lipszky-emlékkonferencia előadásainak gyűjteménye, amely 2001 telén jelent meg.

Lipszky János térképészeti tevékenységét kutatva megkerülhetetlen a cseh és szlovák kutatók munkáinak felhasználása. Miután Lipszky oldalági utódai Szlovákiában élnek, és Lipszky hagyatéka — sajnos jelentős veszteségeket elszenvedve — elsősorban szlovákiai levéltárakban található, így az ottani forrásokot felhasználó cseh és szlovák kutatók (JURAJ FOJTÍK, KAREL KUHAŘ, LUBOMÍR VILIAM PRIKRYL és több és legjelesebben MILAN ŠIŠMIŠ) számos egyedülálló adatot publikáltak cikkeikben.

Az osztrák szakirodalom általában a Habsburg Birodalom térképészetét dolgozta fel, és az osztrák térképészet kereteiben az egykori Birodalomhoz tartozó területekről készített térképek ismertetését tartotta feladatának. Ennek alapján a magyarországi térképészetre vonatkozó számos adattal gazdagították a kutatást. E munkák között is kiemelendő JOHANNES DÖRFLINGER igen alapos és sok szempontot tárgyaló kétkötetes munkája, amelynek fellelései és eredményei a monográfiára, a bécsi professzor személyes segítségével pedig e sorok írójára jelentős hatást gyakoroltak.

Források és lelőhelyük

A kutatások során egyértelművé vált, hogy bár Lipszky János térképészeti vállalkozásának igen jelentős kéziratos forrásanyaga van az egyes levéltárak anyagában, azonban a szakirodalom ezek feldolgozását nem tartotta fontosnak, talán nem is ismerte. A monográfia éppen ezért különös figyelmet szentel a levéltári forrásoknak, és a legjelentősebb dokumentumokat teljes szövegében közzé is teszi.

A legjelentősebb anyag a Magyar Országos Levéltárban van, mind a családra, mind pedig a vállalkozásra vonatkozóan. A Magyar Királyi Kancellária, a Helytartótanács, az Erdélyi Gubernium és egyes családi levéltárak fondjai — legutóbb 2009-ben a Khuen-Héderváry család térképgyűjteménye /S 103/ — számos adattal gazdagították a kutatásokat. Ezen fondok közül is kiemelkedik a Helytartótanács levéltára, ahol a Lipszky-féle vállalkozás évekig önálló kútfőként szerepelt az ügyek között. A vármegyék közreműködésének rekonstrukciójához az országos hivatalok iratanyagán túl a megyei levéltárak dokumentumai is további adalékkal

tucija, istraživanje dokumenata županijskih arhiva obavili su suradnici dotičnih arhiva, pomažući autoru i dajući svoj doprinos ovoj temi. U Arhivu grada Budimpešte (Budapest Főváros Levéltára) također se nalaze važni dokumenti, ne toliko po količini, koliko po svojoj kvaliteti na osnovi kojih je jasno da se Lipszky za vrijeme izrade karata nalazio u Budimu i Pešti. Ovdje se također čuva ugovor sklopljen s bakrorescima, koji predstavlja jedinstveni povijesno-kulturni izvor rezbarjenja karata.

U austrijskim se arhivima također čuvaju značajni dokumenti, prije svega u Austrijskom državnom arhivu (Österreichisches

Staatsarchiv) i Ratnom arhivu (Kriegsarchiv). Na temelju tih dokumenata mogla se izvršiti rekonstrukcija vojne karijere Lipszkoga gotovo iz dana u dan, odnosno dala se detaljno utvrditi uloga pojedinih vojnih vlasti.

U slovačkim se arhivima, Državnom okružnom arhivu u Trenčínu (Štátny okresný archív v Trenčíne) i Državnom okružnom arhivu u Bytči (Štátny oblastný archív v Bytči) čuvaju izuzetni povijesni podaci o obitelji Lipszky. U ovom drugom se čuva i vrijedna ostavština Lipszkoga koja je, premda nažalost u znatnoj mjeri smanjena, ipak pružila bezbroj podataka za njegov vojni i kartografski poduhvat.

⌘

Zvezdarnica u kraljevskoj palači.

Sve do 1815. Zvezdarnica je djelovala u kraljevskoj palači, a tada je preseljena u novi Opservatorij Urania na brdu Gellért.

Mađarski državni muzej

A budai csillagvizsgáló a királyi várban.

1815-ig működött itt a csillagvizsgáló, ekkor átköltözött a gellérthegyi Uránia csillagvizsgálóba.

Magyar Nemzeti Múzeum

szolgáltak: ezek feltárását a megyei levéltárak munkatársai végezték, jelentős könnyebbséget nyújtva ezzel a szerzőnek. Budapest Főváros Levéltárában nem annyira mennyiségében, mint inkább minőségében értékes iratok lelhetők fel: ezek alapján egyértelmű, hogy a térkép elkészítése idején Lipszky Pest-Budán tartózkodott; ugyancsak itt került elő a rézmetszőkkel kötött szerződés, amely egyedülálló kultúrtörténeti forrása egy térkép metszésének.

Az ausztriai levéltári anyagból az Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv dokumentumai jelentősek: Lipszky katonai pályafutását ezen iratok alapján sikerült szinte napra pontosan rekonstruálni, illetve a katonai hatóságok szerepvállalását részleteiben feltárni.

A szlovákiai levéltárak közül a Trencsényi Járás Levéltárában (Štátny okresný archív v Trenčíne) és a Nagybicseői Területi Levéltárában (Štátny oblastný archív v Bytči) a Lipszky család történetére található egyedülálló adatok. Utóbbi levéltárban található a jelentős mértékben megfoglyatkozott, mégis rendkívül értékes Lipszky-irathagyaték, amely a katonai tevékenységre és a térképészeti vállalkozásra is számos adattal szolgált.

Kartografske prethodnice u Ugarskoj koje su izrađene u Habsburškoj Monarhiji tijekom 18. stoljeća

---

Prilikom prikaza kartografskih prethodnica trebamo se zapitati sljedeće:

1. Tko su bili autori karata (njihova izobrazba, građanski ili vojni položaj, koji su utjecajni organi vlasti ili utjecajne osobe visokog položaja pomagale njihov rad, ili materijalno ili na neki drugi način)?
2. Koje su prethodne karte ili izmjere koristili?
3. Kojim su kartografskim postupcima izrađivali svoja kartografska djela (triankulacija, astronomska izmjera i sl.)?
4. Koje su značajke njihovih karata (veličina, razmjer, pojava u tisku)?

Proučavajući dosege kartografskih težnji toga vremena, općenito se može reći da je za izradu preciznih i detaljnih karata bila prijeko potrebna organizirana suradnja brojnih stručnjaka, zatim državnih ili/i županijskih organa vlasti, kao i civilnih ili/i vojnih službi. Doduše, mogu se spomenuti takvi *usamljeni entuzijasti* koji su sami pokušali izraditi karte u surovim uvjetima, kao npr. János Mátyás Korabinszky. Međutim, i on je tražio pomoć od županijskih službenika za svoj rad koji nije uvijek dobio, a kvaliteta njegovih karata rječito govori o njegovom usamljeničkom trudu i radu.

Kartografija novoga tipa, koja se temelji na stručnoj osnovi, kao npr. na izmjerama na licu mjesta, dobila je zamah za vrijeme oslobodilačkih ratova protiv Turaka. Značajne osobe, kartografi, toga razdoblja bili su Luigi Fernando Marsigli i njegov suradnik Johann Christoph Müller. Pri izradi Müllerove karte iz 1709. godine bio je potpomagao i potpredsjednik Ugarske dvorske komore, Ottó Volkra, koji je prije svega osigurao novčanu pomoć od strane središnjih organa vlade.

U 18. stoljeću niz kartografskih radova otvaraju djela Mátyása Béla i Sámuela Mikoviny-ja, čija je djelatnost razmjerno dobro poznata iz stručne kartografske literature. Bél je u svoj poduhvat uključio i svoju djecu, suradnike i učenike, a uz potporu Ugarskog namjesničkog

A Magyarországról készült térképészeti előzmények a Habsburg Birodalomban a 18. században

---

A térképészeti előzmények áttekintésekor azt kell megvizsgálni, hogy 1. kik voltak a térképek szerzői (iskolázottság, polgári vagy katonai státusz, milyen hivatalos szervek vagy befolyásos, magas rangú emberek támogatták anyagi vagy egyéb formában munkájukat), 2. milyen korábbi térképeket és felméréseket használtak fel, 3. milyen térképészeti eljárásokkal (háromszögelés, csillagászati felmérés) készítették el művüket, 4. mik a létrehozott térképük jellemzői (méret, lépték, tartalom, nyomtatásban megjelenés).

A korabeli térképészeti törekvések sikerességét vizsgálva általánosságban elmondható, hogy pontos és részletes térképművek elkészítéséhez számos szakember jól szervezett munkájára, továbbá az országos és/vagy megyei szintű kormányzati szervek, polgári és/vagy katonai hivatalok hathatós közreműködésére volt szükség. Ugyan megemlíthetők olyan „magányos igyekvők”, akik mostoha körülmények között próbáltak térképeket készíteni, mint pl. KORABINSZKY JÁNOS MÁTYÁS, azonban még ő is a megyei tisztviselők segítségét kérte – de nem mindig kapta meg – munkájához; magányos munkálkodását térképének minősége is jelzi.

Az új típusú, szakmai alapokon, így például helyszíni felméréseken alapuló térképészet a törökellenes felszabadító háborúkkal egyidőben kapott lendületet, jelentős alakjai voltak LUGI FERDINANDO MARSIGLI és munkatársa, JOHANN CHRISTOPH MÜLLER. Müller 1709-ben megjelent térképének elkészítésében a Magyar Kamara alelnöke, VOLKRA OTTÓ működött közre, ő biztosította a központi kormányzatszerv elsősorban anyagi közreműködését.

A 18. századi térképészeti munkálatok sorát BÉL MÁTYÁS és MIKOVINY SÁMUEL tevékenysége nyitja meg, amely a szakirodalomból is viszonylag jól ismert. Bél a vállalkozásába gyermekeit, munkatársait, tanítványait is bevonta, és a Helytartótanács támogatásával a vármegyék közreműködését is elérte, javítási feladatokra kérve őket. A sok szempontot kielégíteni akaró megyeleírásokhoz Mikoviny Sámuel készítette a térképeket, aki Bél Mátyáshoz intézett Epistolájában (1732) a tudományos igényű korszerű térkép elkészítésének alapjait (csillagászati,

vijeća je postigao i suradnju sa županijama i to na polju korekcijskih radova. Sámuel Mikoviny je izradio svoje karte uz svestrane (geografske) opise županija, a u svojem pismu upućenom Mátyásu Bélu godine 1732. dao je osnove za izradu moderne, znanstveno zahtjevne karte (astronomske, geometrijske, magnetne i hidrografske). Njegova su djelatnost i karte imale veliki utjecaj na kasnije kartografe.

Slijedeći su značajni pomaci vezani za najbolje organizirane organe pod središnjom upravom. Od druge polovice 18. stoljeća vojska je ta «institucija» koja pojačano zahtjeva sve bolje karte, a u interesu toga mobilizirala je svoje unutarnje kapacitete (kako osoblja, tako i tehničke i materijalne). Kao plodovi ovog rada nastajale su sve novije i novije državne karte.

Među njima treba spomenuti kartu Ignáca Müllera na dvanaest listova, koja se temelji na ispravicima karte iz 1709. godine, a bila je dopunjena brojnim podacima s parcijalnih karata. Radove je doduše izvela jedna jedina osoba, ali su joj na raspolaganje stavljani najbolji mogući izvorni (kartografski) materijali. Karta je izdana 1769. godine, a može se pretpostaviti da je i Lipszky osobno učio kod njega u Njitri, za vrijeme katastarskih izmjera.

Nije potrebno posebno obrazlagati od kakva je značaja s gledišta kartografske izmjere države bila tzv. I. vojna izmjera (u Ugarskoj od 1782. do 1785. Godine). U tim je radovima sudjelovala sama elita vojnih inženjera časnika, a značaj radova ogleda se u tome da su segmenti karata izrađeni na osnovu izmjera na licu mjesta, nakon čega su redaktorske poslove napravili u kartografskim uredima. Utjecaj ovih radova svakako umanjuje činjenica da su dovršene segmente karata držali u najvećoj tajnosti, tako da je samo nekolicina odabranih imala prilike služiti se novim rezultatima (na svu sreću, među njima je bio i Lipszky). Na katastarskoj izmjeri zle sudbine također je radila ekipa vojnih stručnjaka. Barem su se rezultati te izmjere u najmanju ruku mogli tako iskoristiti, da su se civilni inženjeri-mjernici, u slučaju potrebe mogli osloniti na ove izmjere koji su ostali među spisima županija. Prema izvorima Ratnog arhiva (Kriegsarchiv) u Beču u izmjerama teritorija Ugarske sudjelovalo je 151 vojna osoba, a njih 27 u izmjernim radovima Erdelja.

Pored vojne kartografije, čiji je cilj bio zadovoljiti kako vojne, tako i upravne zahtjeve države, u posljednjim se desetljećima 18. stoljeća počela razvijati i civilna (trgovačka) kartografija. Karte su počele tiskati i razne bečke izdavačke kuće, isprva za različite geografske opise, putopise i izvještaje, a poslije kao ilustracije svakodnevnih događaja. Kasnije, s promjenom običaja (trgovačkih) putovanja, primili su se i izrade poštanskih kao i gradskih karata. Ove tvrtke bile su prije svega trgovačke, a ne kartografski inovatori, tj. one su tiskale karte za svoje ciljeve s već napravljenih karata i to u omjeru i sa sadržajem koji im je bio potreban, bilo o pojedinim državama, bilo o cijeloj Monarhiji. U visokonakladnim atlasima Ugarska je kraljevina bila zastupljena na posebnim listovima, koji su također mogli poslužiti Jánosu Lipszkom kao izvor. Među najvažnijim znamenitim nakladnicima svakako treba spomenuti sljedeće: Franz Anton Schrämbel, Franz Johann von Reilly, odnosno tvrtke Artaria, Mollo i Kunst- und Industrie – Comptoir. One nisu toliko sadržajem nadmašivale jedna drugu,

geometriai, mágneses és vízrajzi alap) rögzítette. Munkássága és térképművei a későbbi térképészek tevékenységére nagy hatást gyakoroltak.

A következő határkövek a legjobban szervezett, központi irányítás alá tartozó szervekhez kapcsolódnak. A 18. század második felétől a hadsereg lesz az az „intézmény”, amelyiknek fokozottan növekvő igénye van a minél jobb térképekre, és ennek érdekében saját belső energiáit (személyi, technikai és anyagi tekintetben egyaránt) mozgósította. Az országról készült újabb és újabb térképek ennek a törekvésnek a gyümölcsei.

Ezek között említhető MÜLLER IGNÁC 12 lapos térképe, amely az 1709. évi térkép javításain alapult, és számos részterkép adataival egészülhetett ki. A munkálatokat ugyan egy személy végezte, de a lehetséges legjobb nyersanyagot bocsátották a rendelkezésére. Térképe 1769-ben jelent meg. Valószínűsíthető, hogy Lipszky személyesen is tanulhatott tőle Nyitrán, a kataszteri felmérések idején.

Nem szükséges külön indokolni, hogy milyen jelentőséggel bírt az ország feltérképezése szempontjából az ún. I. katonai felmérés (Magyarországon 1782–1785 között). A hadsereg mérnökkarának színe-java vett részt a munkálatokban, amelyek jelentősége, hogy helyszíni felmérések alapján készítették el a részlettérképeket, és utána térképészirodák végezték el a szerkesztési munkálatokat. A munkának csökkent a hatását, hogy a legnagyobb titokban tartották az elkészült térképszelvényeket, így csak egyes kiválasztottak számára nyílt lehetőség arra, hogy az új eredményeket felhasználhassák (szerencsére ezek között említhetjük Lipszkyt is). Hasonlóképpen katonai szakembergárda dolgozott a mostoha sorsú kataszteri felmérésnél is, ennek adatai legalább annyiban hasznosultak, hogy a közreműködő polgári mérnök-geometrák szükség esetén támaszkodhattak a vármegye iratanyagában maradt felmérésekre. A bécsi hadilevéltár forrásai szerint e felmérésben 151 katonai személy vett részt a magyarországi, és 27 pedig az erdélyi felmérési munkálatokban.

Az állam katonai és igazgatási igényeit kiszolgálni igyekvő katonai térképészeti tevékenység mellett a másik nagy vonulat a polgári (kereskedelmi) térképészet fellendülése, amely a 18. század utolsó évtizede(i)ben bontakozott ki. A főként bécsi székhelyű kiadóvállalatok előbb különféle földrajzi leírásokhoz, beszámolókhöz, majd később a napi események illusztrálására készítettek térképeket. Később az átalakuló (kereskedelmi) utazási szokások igényére posta- és várostérképek kiadását vállalták. Ezek a cégek elsősorban üzleti vállalkozások és nem térképészeti újítók voltak: a korábban elkészített térképekből szerkesztették a maguk számára szükséges méretben és tartalommal az egyes ország- és birodalomtérképeket. A nagy számban kiadott atlaszokban a magyar királyság a csatolt részeivel ugyancsak önálló lapo(ka)t kapott, amelyek szintén forrásul szolgálhattak Lipszky János tevékenységéhez. A nevezetes térképkiadók között megemlítendő FRANZ ANTON SCHRÄMBL, FRANZ JOHANN VON REILLY, illetve az ARTARIA, a MOLLO és a Kunst- und Industrie-Comptoir cégek. Nem annyira tartalmában, mint inkább a tiszta metszésre helyezett hangsúllyal múlták egymást felül. Közvetett szerepük és hatásuk a magyar kartográfiaiban vitathatatlan.

koliko u naglašavanju jasnog i čistog rezbarenja, no njihova je posredna uloga i utjecaj na kartografiju Ugarske nesporna.

Pored već spomenutog i neuspješnog Jánosa Mátyása Korabinszskog, značajnu je ulogu u povijesti ugarskih kartografskih nakladnika imala i kartografska radionica Demetera Göröga. On je u cilju razvoja geografskih znanja objavio brojne karte u prilogu časopisa *Domovinski izvještaji (Hazai tudósítások)*, a u cilju izrade kartografskih nacrti i projekata osnovao je institut koji je funkcionirao sve do kraja izrade tj. do 1811. godine. U tome su institutu radili njegovi plaćeni inženjeri, crtači i rezbari. Njegov su rad potpomagali i županijski inženjeri, kao i vanjski suradnici. Oni su ispravljali ranije izrađene karte za Görögove namjene, ili su u to vrijeme izrađivali županijske karte, koje su umanjivali za njegove ciljeve. Nakon izrade ploča izrađivali su probne otiske koje su slali županijskim mjernicima na ispravku, a potom su poboljšane karte bile objavljivane. S obzirom na njegov visoki položaj, Dvorsko je vijeće Görögu dalo na uspoređivanje 165 segmenata karata Jozefinske izmjere (*Josephinische Aufnahme*), pa su na taj način precizirali listove pomoću jedne od najdetaljnijih kartografskih obrada.

Görög je istodobno s Lipszkym, uz pomoć suradnika izradio seriju karata županija tzv. *Atlas Ugarske (Magyar Átlás)*. Pripremne je radove započeo ranije, tako da je Lipszkom – koji je tek bio započeo prikupljanje građe – mogao predati mnoge nacрте županijskih karata. Ova je «suradnja» kasnije dovela do nepravедnog optuživanja, jer je Görögov štíćenik i nasljednik József Márton u svojoj biografiji optužio Lipszskog da je prekopirao njegove karte županija i da ih je ranije objavio, te na taj način prevario Göröga. Ova je optužba duboko ukorijenjena i među stručnim piscima, pa upravo zato ova monografija služi i kao pojašnjenje djelatnosti Lipszskoga.

A korabeli magyar térképkiadók történetében a már említett és sikertelen Korabinszky János Mátyás mellett GÖRÖG DEMETER térképműhelye kiemelkedő szerepet játszott. A kor- és vetélytárs Görög a hazai geográfiai ismeretek fejlesztésére *Hazai Tudósítások* című folyóiratának mellékleteként számos térképet jelentetett meg, amelyek tervezésére egy intézet, *institutumot* állított fel, amely a vállalkozás végéig, 1811-ig működött. Ebben az Intitutumban dolgoztak Görög fizetett mérnökei, rajzolói, metszői. Külső munkatársként megyei mérnökök is segítettek a munkát, akik vagy a már korábban elkészített térképüket javították ki Görög számára, vagy ez időben készítették el a megye térképét, és azt kicsinyítették le neki. Az elkészült lemezekről próbalenyomatot küldtek a vármegyei földmérőknek, akik javításaikat megtehették, és így jobbított térkép jelent meg. Görög magas állására tekintettel az Udvari Haditanács összevetésre átadta a Józsefi felmérés (Josephinische Aufnahme) 165 szelvényes térképét, így a lapokat az egyik legrészletesebb térképészeti feldolgozással pontosíthatták.

« Županijska karta sastavljena od strane županijskog mjernika.
Mađarski nacionalni arhiv

A megyei földmérő által összeállított megyetérkép.
Magyar Nemzeti Levéltár

Görög Lipszkyvel egy időben és hasonlóan kiterjedt munkatársi segédlettel készítette el megyetérképsorozatát, a *Magyar Átlást*. Az előkészületi munkálatokat előbb kezdte el, így az akkor még csak anyagot gyűjtő Lipszky számára sok megyetérkép-vázlatot tudott átadni. Ez az „együttműködés” később aztán méltatlan vádaskodáshoz vezetett, mert MÁRTON JÓZSEF, Görög pártfogoltja és utóda az Intitutum vezetésében Lipszkyt azzal vádolta meg Görögről készített életrajzában, hogy a megyei térképeket Görögöt megtevéstve lemásolta és korábban megjelentette. A plágiumvád az utókor szakíróiban is mélyen gyökeret eresztett, ezért a monográfia Lipszky tevékenységének tisztázását is elvégzi.

Život i rad Jánosa Lipszkoga

Obitelj Lipszky

Oslanjajući se na obiteljske tradicije, stručna literatura naglašava poljsko podrijetlo obitelji Lipszky, premda nema konkretnih podataka o tome. U isto se vrijeme ova zamisao ne može u potpunosti ni odbaciti, jer više podataka potkrepljuje tobožnje poljske veze obitelji Lipszky.

Predak obitelji Lipszky – Márton je, prema ranijim autorima, nakon poraza kod Fehérhegya (8. studenog 1620. godine) bježio zajedno s češkim plemićima, pa se oko 1642. godine iz Németbroda preselio u Trenčin. Njegov je sin Danijel stekao pravo građanstva 1643. godine, a ugarsku plemićku titulu 1649. Od iste je godine obnašao razne gradske dužnosti, mnogo je godina bio gradski senator, a ukupno devet godina je bio i gradski sudac. Dio dokumenata koji se odnose na obitelj pohranjen je u Državnom okružnom arhivu u Bytči (Štátny oblastný archív v Bytči). Iz ovih fragmenata arhivskoga gradiva, kao i iz onih izvora koji se čuvaju u arhivima Mađarske, može se rekonstruirati rodoslov kao i životni put cijele obitelji. Potomci pobočne grane obitelji i danas žive u Trenčínu te se s puno poštovanja sjećaju Jánosa Lipszkog.

Vojna karijera Jánosa Lipszkog

Životni put Jánosa Lipszkoga poznajemo prvenstveno iz njegove autobiografije koju je sastavio u prosincu 1825. godine. Ove je memoare prvi koristio György Gyurikovits, zatim je iz njih obilato crpio podatke Lászlo Janovszky, a kasnije je i Gyula Ethey koristio njihove dijelove. Prvi od spomenutih najvažnije je podatke objavio na njemačkom, a potomja dvojica na mađarskom jeziku. Juraj Fojtik je autobiografiju preveo na slovački jezik, a zatim je 1994. godine u stručnom časopisu objavljen cijeli tekst memoara na njemačkom jeziku na osnovu kopije rukopisa. Njegovu vojnu karijeru je moguće detaljno istražiti nakon pregleda spisa Ratnog arhiva u Beču, a ovo su do danas najpotpuniji podaci:

Lipszky je rođen 10. travnja 1766. godine u Szedlicsni (danas dio mjesta Trenčianske Stankovce), Trenčinska županija. Školu je završio u evangeličkom liceju u Bratislavi, a među profesorima i đacima škole bili su brojni autori geografskih i kartografskih djela (npr. Mátyás Bél, János Tomka Szászky, Sámuel Mikoviny, János Mátyás Korabinszky, Márton Schwartner, Lajos Schedius).

Lipszky János élete és munkássága

A Lipszky család

A szakirodalom — a családi hagyományra is hivatkozva — a Lipszky család lengyel eredetét hangoztatja, konkrét adatok azonban erre nem kerültek elő. Ugyanakkor teljesen elvetni sem lehet ezt a gondolatot, mert több adat is igazolja a Lipszky család (vélt) lengyel kapcsolatait.

A Lipszky család őse, Márton — a korábbi szakírók szerint a fehérhegyi vereséget (1620. november 8.) követően menekülő cseh nemesség sorai között — 1642 körül költözött át a morvaországi Németbródból Trencsénbe. Fia, Dániel 1643-ban városi polgárjogot, 1649-ben magyar nemességet szerzett. Ez évtől kezdve különféle városi tisztségeket tölt be, sok éven át szenátor, és összesen 9 éven át városi bíró is volt. A családra vonatkozó töredékes iratanyag a Nagybiccei Területi Levéltárban (Štátny oblastný archív v Bytči) található, ezekből és a magyar levéltári forrásokból rekonstruálható a családfa, továbbá a családtagok életútja. A család oldalági utódai még ma is élnek Trencsénben, akik Lipszky János emlékét is kegyelettel őrzik.

Lipszky János katonai pályafutása

Lipszky János életútját elsősorban az általa 1825 decemberében elkészített önéletírásából ismerjük. Előbb Gyurikovits György, majd Janovszky László merített bőven az emlékiratból, később Ethey Gyula is felhasznált belőle részeket. Előbbi németül, utóbbiak magyarul közzétették a legfontosabb adatokat. Juraj Fojtík szlovákra fordítva közölte az önéletírást, majd 1994-ben — egy kéziratos másolat alapján — megjelent a német nyelvű emlékirat teljes terjedelmében a Fons című szaklapban. A katonai életút részletes feltárására a bécsi hadilevéltár iratainak átnézése után kerülhetett sor, ezek az adatok mai napig a legteljesebbnek mondhatók.

Lipszky 1766. április 10-én született a Trencsén megyei Szedlicsnán (ma Trenčánske Stanokovce része). Középiszkolai tanulmányait abban a pozsonyi evangélikus líceumban fejezte be, amelynek tanárai és diákjai között az államismereti iskola legjelesebb képviselőit, számos földrajzi, térképészeti mű szerzőjét fedezhetjük fel (Bél Mátyás, Tomka Szászky János, Mikoviny Sámuel, Korabinszky János Mátyás, Schwartner Márton, Schedius Lajos).

S tek napunjenih 18 godina stupio je u vojsku, a krajem 1784. godine dospio je kod Graeven husara kao kadet vlasnika pukovnije, ali je zapravo već od 1783. godine sudjelovao u kartografskim radovima pukovnika Andreasa von Neu. U razdoblju 1786–1787. bio je angažiran na katastarskim izmjerama, poslije čega je bio u aktivnoj vojnoj službi u ratovima između 1787–1789. protiv Turaka u Južnoj Ugarskoj (današnjoj Vojvodini). Godine 1790. bio je stationiran u Budimu, a od 1790. do 1793. u Galiciji.

Od kraja 1793. godine je sa jedinicama Carske i kraljevske vojske, koje su ratovala protiv Francuske revolucije, premješten na njemačko-francusku granicu, zatim je od svibnja godine 1794. bio pobočnik Sziegberta Vécseyja sve do njegove smrti, a 1795. se nalazio u Budimu i Pešti sa vlasnikom pukovnije.

Između godina 1798–1805. i 1806–1808. János Lipszky je u Pešti izradio svoje glavno djelo – Opću kartu Ugarske zajedno s kazalom imena mjesta i preglednim kartama, kao i prilično detaljnu kartu slobodnih i kraljevskih gradova Budima i Pešte (u mjerilu 1: 7200).

Svoje kartografske radove prekinuo je 1805–1806. zbog sudjelovanja u ratovima protiv Napoleona. Nakon završetka vojne karijere vratio se započetim radovima i završio izdavanje svoga djela.

U ponovnom ratu protiv Napoleona 1809. godine bio je u glavnom stožeru kao potpukovnik pokraj palatina Josipa, gdje se istaknuo svojim organizatorskim sposobnostima.³ Za svoja je izvanredna dostignuća predložen za red Marije Terezije (nije ga dobio!), a nakon toga je sve do siječnja 1813. godine (tj. do umirovljenja) bio u službi u raznim gradovima Ugarske (pretežno u Erdelju).

Nakon umirovljenja liječio je svoje narušeno zdravlje u raznim domaćim toplicama i kupalištima pa se vratio na stari obiteljski posjed koji je zbog lošeg gospodarenja bio u prilično oronulom stanju, ili je pak putem zaloga dijelom dospio u tuđe ruke. Lipszky se pun elana prihvatio posla radi ponovnog procvata posjeda te je od prihoda koje je dobio za kartografske radove u kratkom vremenu uspio otkupiti založene obiteljske posjede i obnoviti ih. U Sedlični je izgradio novu kuću koja je postojala sve do 1980-tih godina (mada u sve više oronulom stanju). Danas na mjestu vrta stoji samo grobnica Lipszkyjevih, kao podsjetnik na nekadašnje staro obiteljsko gospodarstvo.

Njegov se buran i uspješan život okončao 2. svibnja 1826. godine. Budući da nije imao nasljednike, njegovu znatnu imovinu naslijedili su potomci rodbine, no parničenje koje se oteglom skoro trideset godina znatno je umanjilo, raspršilo i raštrkalo njegovu ostavštinu, među ostalim i pedantno sređenu zbirku karata. Dio te zbirke je 1997. godine dospio na Kartografski odjel Državne knjižnice Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár), a drugi dio, koji se odnosi na županije južnog dijela države, od 1949. godine čuva u Državnom arhivu Mađarske (Magyar Országos Levéltár).

³ Izvješće o njegovim zadacima: Reisz T. Csaba: Lipszky János jelentése a magyar nemesi felkelésnél történetéről, 1809. (Relation der Vorfällenheiten bei der ungarischen Insurrection von Johann Lipszky, 1809. Levéltári Közlemények (Arhivski vjesnik), 80. (2009) 255–298.

Alig 18 évesen katonai pályára lépett, 1784 végétől a Graeven-huszárokhoz került mint az ezredtulajdonos kadétja, de ténylegesen már 1783-tól Andreas von Neu ezredes térképészeti munkálatainál tevékenykedett. 1786–1787 között a kataszteri felméréseknél dolgozott, majd tényleges katonai szolgálatot látott el 1787–1789 között a török elleni délvidéki harcokban; 1790-ben Budán, majd 1790–1793 között Galíciában állomásozott alakulatával.

1793 végétől a francia forradalom ellen harcoló császári-királyi alakulatokkal együtt a német-francia határra vonult, majd 1794 májusától Vécsey Szigbert adjutánsa lesz annak haláláig. 1795-től folyamatosan Pest-Budán tartózkodott az ezredtulajdonossal.

1798–1805 és 1806–1808 között Lipszky János Pesten elkészítette fő művét, Magyarország általános térképét, a hozzá kapcsolódó névmutatóval és áttekintő térképpel együtt, valamint elkészítette Buda és Pest szabad királyi városok igen alapos (1:7200 méretarányú) várostérképét is.

1805–1806 között a Napóleon elleni harcokban való részvétele miatt megszakította térképészeti munkálatait, amely akkor már a térképlapok kiadásánál tartott, majd a harci cselekmények elmúltával visszatért és befejezte művének kiadását.

1809-ben a Napóleon elleni újabb háborúban József nádor mellett a vezérkarban tevékenykedett alezredesként, ahol kitűnt jó szervezőképességével.³ Kimagasló teljesítményéért még Mária Terézia rendre is felterjesztették (nem kapta meg), ezt követően nyugdíjazásáig, 1813 januárjáig különféle magyarországi (főképpen erdélyi) városokban szolgált.

Nyugállományba vonulása után előbb megromlott egészségi állapotát igyekezett helyrehozni különféle hazai fürdőkben, majd visszatért régi családi birtokára, amely a rossz gazdálkodás miatt teljesen leromlott állapotban vagy éppen zálogjogon más kezén volt. Lipszky ismét tetterekészen látott birtokai felvirágoztatásához. Nem kis részben a térképért kapott bevételből rövid idő alatt visszaváltotta és felújította a családi birtokokat. Szedlicsnán az alapoktól új házat épített magának, amely egészen az 1980-as évekig (bár egyre romosabb állapotban) állt. Ma már csak az egykori kert területén megtalálható Lipszky-síremlék jelöli a régi családi kúria helyét.

1826. május 2-án ért véget mozgalmas és sikerekben gazdag élete. Saját leszármazottai nem lévén, oldalági rokonai örökölték jelentős vagyonát, de a közel 30 évig folytatódó pereskedés jelentős mértékben megfogyasztotta és szétzilálta a hagyatékot, közöttük a jól rendezett térképgyűjteményt is. 1997 óta e térképegyüttes egy része az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában található, másik, a déli megyékre (Horvátországra) vonatkozó része pedig — már 1949-től — a Magyar Országos Levéltárban.

³ Az itt végzett feladatairól készített jelentését ld.: Reisz, T. Csaba: Lipszky János jelentése a magyar nemesi felkelésnél történekekről, 1809. [Relation der Vorfällenheiten bei der ungarischen Insurrection von Johann Lipszky, 1809]. Levéltári Közlemények, 80. (2009) 255–298.

Izrada Opće karte (*Mappa generalis*)

Pokretanje plana i tijek poduhvata

Prema svojoj autobiografiji, János Lipszky je, pored ostalih vojnih djelatnosti, započeo raditi na karti Ugarske već 1794. godine. To su zapazili i njegovi pretpostavljeni pa su mu pružili svu neophodnu pomoć jer su naslutili značaj cijele stvari:

„[Od godine 1794. sam kao pobočnik Vécsey-ja], pored drugih vojnih obaveza iskoristio vrijeme, i svoje preostale slobodne sate posvetio izradi karte Ugarske i njoj pridruženih područja u zaleđu, za koje sam gradivo i materijal već prikupio prilikom svojih premještaja i privatnih putovanja. Na početku sam ovaj rad namijenio kao objašnjenje uz svoj samostalni vojno-strateški rad, koji sam već bio ranije započeo. Kasnije se cijeli poduhvat proširio sa znatnim brojem sudionika, koji su me bodrili u marljivosti i trudu, tražili da svoj rad objavim, i nudili mi svu svoju pomoć. Na taj način je nastao tzv. *otvoreni poduhvat*, koji su srdačno potpomagali i Njegovo carsko i kraljevsko Veličanstvo, palatin Josip, Ugarsko namjesničko vijeće pa i Dvorsko ratno vijeće. Nadvojvoda i general topništva Karlo me je i osobno poticao i sokolio, a istodobno me je premjestio na službu u Peštu do konačnog svršetka radova sa plaćom dostojne mojeg položaja. Također mi je bio od pomoći da organiziram astronomsku ekspediciju na račun studijske zaklade. Osobno sam i sâm sudjelovao na astronomskim ekspedicijama, a neophodne materijale sam veoma ozbiljno i savjesno pripremao, sve do godine 1805., kada je ponovo izbio rat s Francuskom.“

Poduhvat je svoj konkretni oblik vjerojatno dobio tek 1797. godine, pošto Lipszky u svojim vlastoručnim bilješkama o sažetku troškova spominje upravo tu godinu. Naime, tada je od svojega kapitala uložio petsto forinti za pripremne radove naklade karata.

Među njegovim se prvim pomagačima našao i vlasnik pukovnije barun Sziegbert Vécsey, koji je bio naročito naklonjen mladom časniku pa mu je omogućio da od 1795. boravi u Pešti kao njegov osobni pobočnik i da se bavi poslovima na izradi karte. Naravno, za to je

A *Mappa generalis* elkészítése

A terv és a vállalkozás beindítása, menete

Lipszky János önéletréje szerint 1794 óta, már egyéb katonai tevékenysége mellett kezdett hozzá egy Magyarország-térkép kidolgozásához, amelyet felettesei megismertek, és érezve annak jelentőségét, minden támogatást megadtak neki:

„[1794-től Vécsey adjutánsaként] ezen tisztségem alkalmával, más szolgálati kötelezettségeim mellett, kihasználtam az időt, és maradék óráimat Magyarország és a hozzá csatlakozó határországok lehetőleg teljes térképének kidolgozására fordítottam, amihez teljes szolgálati időm alatt, vonulásaim és magánutazásaim során az anyagot már összegyűjtöttem. Ezt a munkát kezdetben egy önálló katonai-stratégiai mű magyarázatának szántam, amin már dolgozni kezdtem. Később a vállalkozásnak sok résztvevője lett, akik szorgalmamat és igyekezetemet ösztökélték, kérték annak tényleges kiadását, és minden segítséget felajánlottak nekem. Ily módon végül nyílt vállalat lett belőle, miután ő cs. kir. fensége, József főherceg nádor, csakúgy a Helytartótanács, és végül az Udvari Haditanács is melegen támogatta. Maga Károly főherceg, tábornagy személyesen serkentett és biztatott, egyidejűleg a munka teljes kidolgozásáig minden, a rangomhoz illő járandósággal, tényleges paranccsal Pestre rendelt, és támogatta, hogy a Tanulmányi Alap költségén csillagászati expedíciót szervezhessek. Én magam is végeztem magán csillagászati utakat, és igen komolyan készítettem az elengedhetetlenül szükséges anyagokat, mikor 1805-ben ismét kitört a háború Franciaországgal.”

A vállalkozás konkrét formát valószínűleg csak 1797-ben kapott, mert a költségeket összegző saját kezű feljegyzésében Lipszky elsőnek ezt az esztendő-t tünteti fel, amikor is 500 forintot áldozott saját tőkéjéből a térkép kiadásának előkészületeire.

Első támogatói között volt ezredtulajdonosa, br. Vécsey Sziegbert, aki különösen kedvelte a fiatal katonatisztet, és lehetővé tette, hogy mint mellé rendelt adjutáns, 1795-től Pesten tartózkodjék és a térkép munkálatait végezze. (Természetesen ehhez szükség volt Károly

bila potrebna i suglasnost predsjednika Dvorskog ratnog vijeća – nadvojvode Karla – koji je odredio njegov premještaj. Time je Lipszky nesigurne radne uvjete vojne službe zamijenio za dobro ugrijanu radnu sobu koja je, čak štoviše, bila u blizini vladinih ureda.

Prve vijesti o izradi kartografskog djela objavio je Ferenc Zach u svom časopisu *Allgemeine Geographische Ephemeriden* godine 1798. Ovaj je časopis, kao i drugi list Zacha *Monatliche Correspondenz*, s velikom pažnjom pratio razne faze cijelog poduhvata i davali su prikaze nakon izlaska pojedinih segmenata.

Za Lipszskog je također mnogo značila i pomoć njegova nekadašnjeg suborca iz pukovnije grofa Györgya Festeticsa, pošto je ovaj autoru omogućio pristup zbirci karata grofa Ferenc Széchényija, pa je Lipszky zahvaljujući posredovanju dvojice velikaša dobio priliku da svoje zamisli predstavi palatinu Josipu.

Uključivanje Ugarskog namjesničkog vijeća u radove

János Lipszky se 9. rujna 1798. godine obratio palatinu Josipu s molbom da o javnom trošku, a u cilju preciziranja svoje buduće karte, pošalju astronomsku ekspediciju. Palatin je postupio shodno službi pa je njegovu molbu prosljedio Ugarskoj dvorskoj kancelariji, koja ju je podržala i predstavila vladaru. Najviši organ vlasti dao je svoju suglasnost da se putovanje organizira o trošku studijske zaklade. Ovlaštenje za koordiniranje ekspedicije dano je u nadležnost Ugarskog namjesničkog vijeća, čak štoviše, Kancelarija je u djelokrug iste prenijela i pravo odluke o svim kasnijim pitanjima u vezi ekspedicije.

Na ovaj se način Ugarsko namjesničko vijeće uključilo u radove koncem 1798. godine te je sve do 1810. ono sudjelovalo u pojedinim fazama poduhvata. Izvršenje konkretnih zadataka dodijeljeno je tzv. Odjelu za nastavu (*Departamentum litterario-politicum*), među čijim su se izvorima godinama pojavljivali materijali o izradi karata Lipszky. Manji se dio dokumenata može naći i u izvorima spisa peštanskog sveučilišta (*Pestiensem Universitatem uti et Gymnasium tangentia/concernentia objecta*), a s druge strane dokumenti između 1799–1803. čine samostalne izvore koji su vezani za premjere Bogdanićeve ekspedicije (*Quoad exmittendum/exmissum Adjunctum Astronomiae Bogdanics at perficiendas Astronomico-Geographicas Determinationes Locorum nonnullorum ad conficiendam Mappam Hungariae necessarias*), odnosno među izvorima karte Lipszky (*Circa Mappam Hungariae conficiendam*).

főhercegnek, az Udvari Haditanács elnökének engedélyére is, aki a vezénylést jóváhagyta.) Ezáltal a katonai tevékenységek bizonytalan munkakörülményeit jól fűtött és a központi kormányhivatalokhoz közel levő munkaszobára cserélhette fel Lipszky.

Az első híradások 1798-ban jelentek meg a készülő térképműről, Zach Ferenc folyóiratában, az Allgemeine Geographise Ephemeridenben. Ez a folyóirat, majd később Zach másik újságja, a Monatliche Correspondenz is fokozott figyelemmel kísérte a vállalkozás egyes fázisait, és a térkép megjelenésekor ismertetések is közölt az egyes szelvényekről.

Ugyancsak kiemelkedő támogatást jelentett Lipszky számára egykori ezredtársa, gr. Festetics György segítsége, aki előbb gr. Széchényi Ferenc térképgyűjteményébe szerzett bejárást a szerzőnek, majd a két arisztokrata közbenjárására módja volt Lipszkynek arra, hogy József nádornak is betérjessze elképzelését.

A Helytartótanács bekapcsolódása a munkálatokba

1798. szeptember 9-én Lipszky János azzal a kéréssel fordult József nádorhoz, hogy az elkészítendő térképeinek pontosságához szükséges csillagászati expedíciót közkieltségén küldjék ki. A nádor a kérvényt a hivatali útnak megfelelően továbbította a Magyar Kancelláriának, az pedig támogatólag az uralkodó elé terjesztette a kérést. A legfelsőbb elhatározás engedélyezte a Tanulmányi Alap költségén történő utazást. Az expedíció koordinálására és a kapcsolódó ügyek intézésére a Helytartótanács kapott megbízást, sőt a később felmerült kérdésekben a Kancellária ismételten annak döntésére bízta az ügyeket.

A Helytartótanács így 1798 végén bekapcsolódott a munkálatokba, és nagyjából 1810-ig részt vett a vállalkozás különböző fázisaiban. A konkrét feladatok intézését a tanulmányi ügyosztály (*Departamentum litterario-politicum*) kapta meg, amelynek kútfői között ezután évekig jelen volt a Lipszky-térkép készítésének nagy csoportja. Az iratok — a kisebb egységektől itt eltekintve — megtalálhatók egyrészt a pesti egyetemet illető ügyek kútfőjébe sorolva (*Pestiensem Universitatem uti et Gymnasium tangencia/concernentia objecta*), másrészt 1799–1803 között önálló kútfőkbe osztva, a térképhez szükséges felméréseket végző Bogdanich-expedíció (*Quoad exmittendum/exmissum Adjunctum Astronomiae Bogdanics ad perficiendas Astronomico-Geographicas Determinationes Locorum nonnullorum ad conficiendam Mappam Hungariae necessarias*), illetve a Lipszky-térkép (*Circa Mappam Hungariae conficiendam*) kútfőjének dokumentumai között.

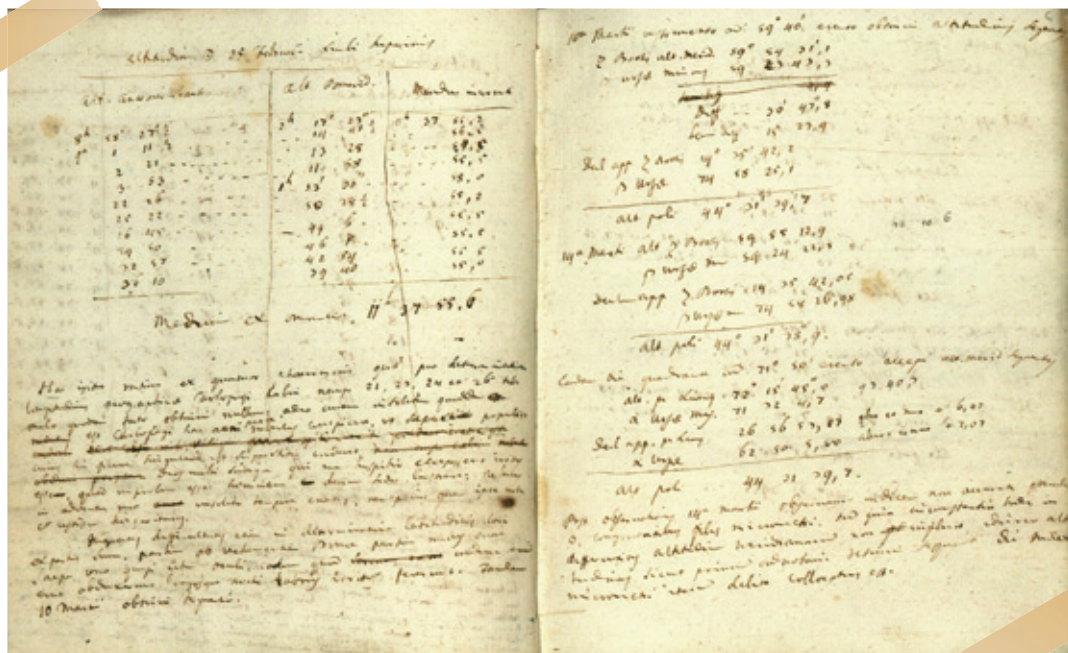
A kormányzó elölször a Bogdanich-expedíció kapcsán tisztázta a részleteket az Egyetemi Tanáccsal (személyi, technikai és pénzügyi kérdésekben), biztosította a szükséges úti okmányokat és megkereséssel fordult a katonai parancsnokságokhoz, hogy a tudóst útjában ne korlátozzák, hanem szükség szerint segítsék.

Povijest ekspedicije Bogdanića (1798-1800)

S mladim znanstvenikom Mirkom Danijelom Bogdanićem Lipszky se upoznao za vrijeme svog boravka u Pešti i Budimu. Nesumnjivo je da su zajedno došli do spoznaje da je za izradu precizne karte neophodno određivanje astronomskih točaka koje se mogu izračunati jedino putem terenskih izmjera. Nedugo nakon toga, pošto je vladar dao svoju suglasnost na organiziranje i financiranje ekspedicije, Bogdanić je krenuo na putovanje, kako bi što prije došao do nužnih rezultata. Lajos Schedius je neprekidno izvještavao Ferencu Zacha o ekspediciji koja je trajala više od godinu dana, a ovaj je ova pisma objavio u svom listu. Ekspedicija koja su činila dvojica krenula je iz Budima 16. prosinca 1798. godine, kako bi po planu prošla kroz Varaždin, Máramarossziget, Munkács (Munkačevo), Orlik, Levoču, Csacu i Halics – da bi u svim ovim mjestima obavljala mjerenja te na taj način opskrbila Lipszskog točnim podacima.

No zbog vremenskih neprilika, kao i povremenih uznemiravanja od strane mjesnog stanovništva, Bogdanić je bio prisiljen obavljati svoje radove u mačehinskim uvjetima, kako je to i zapisao: «osjećanje da u nekoj mjeri mogu biti od koristi domovini mi daje novu snagu...»

Napokon je završio mjerenja u Rijeci, Karlolbagu, Dubici, Zemunu, Staroj Oršovi, Segedinu, Dedi, Szatmáru, Máramarosszigetu, Tokaju, Košicama, Csáci i Szakolci. U Budim, gdje je precizirao svoje proračune, vratio se siječnja 1800. godine. Bila je planirana još jedna ekspedicija – jedna kraća izmjera je i obavljena 1801. godine – ali je on savladan sušicom, koju je zaradio na svom putu, preminuo 31. siječnja 1802. godine.

A Bogdanich-expedíció története (1798–1800)

Lipszky pest-budai tartózkodása idején ismerkedett meg a fiatal tudóssal, BOGDANICH IMRE DÁNIELLEL. Bizonyára együtt jutottak arra a felismerésre, hogy egy pontos térkép elkészítéséhez további csillagászati pontok meghatározására van szükség, amelyet csak helyszíni felmérésekkel lehet kiszámítani. Miután az uralkodó beleegyezett az e célból indítandó expedíció megszervezésébe és költségeinek fedezésébe, hamarosan útra kelt Bogdanich, hogy az eredményeket mielőbb megszerezze. Több mint egyéves útvjáról folyamatosan beszámolt Schedius Lajos Zach Ferencnek, aki ezeket a leveleket aztán lapjában is közzétette.

1798. december 16-án indult Budáról a két kocsiból álló expedíció, hogy a tervek szerint Varasd, Gradiška, Zimony, Ó-Orsova, Márga, Máramarossziget, Munkács, Orlik, Lőcse, Csaca és Holics útvonalon át, ezekben a helységekben felmérést végezve hozzon új, pontos adatokat Lipszky számára.

A rossz időjárás, valamint esetenként a helyi lakosság zaklatása miatt Bogdanich igen mostoha körülmények között volt kénytelen munkáját végezni, azonban, mint írta: „az érzés, hogy hazámnak valamelyest hasznos lehetek, új erőt adott”.

Bogdanich végül Fiume, Karlopage, Dubica, Zimony, Ó-Orsova, Szeged, Déda, Szatmár, Máramarossziget, Tokaj, Kassa, Csaca, és Szokolca településeken végzett méréseket. 1800 januárjában ért vissza Budára, ahol számításait pontosította. Még egy újabb expedíciót is terveztek — 1801-ben egy rövidebb felmérést végre is hajtottak —, ám Bogdanich a hosszú kiküldetés alkalmával szerzett tüdőbajába 1802. január 31-én belehalt.

« **Bogdaničev dnevnik ekspedicije.**
*Knjižnica astronomskega inštituta Konkoly
Thege Miklós pri Mađarskoj akademiji
znanosti*

Bogdanich expedíciójának naplója.
*Magyar Tudományos Akadémia, Konkoly
Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézet
Könyvtára*

ce

$$q = 2 \operatorname{arctang} \frac{(x^2 + y^2)(a - c)}{(a^2 - b^2)(c - d)}$$
 habetur ipsius angulus quem radus vultu x' p'at
 um radii periheli, seu periheli periheli
 38. Ad invenendum inclinationem orbitae
 cometae, obtinens ex observationibus (A) n. 12. longitudo
 q' innotescit x, y, z; deinde vno quia habetur n. 32
 x = a + b, y = c + d, z = e + f + g, eliminatis t et u
 residuum

$$2 = \frac{(ag - bf) - (cg - ef)z}{ae - bc}$$
 Sed n. 19. est

$$2 = \frac{g \operatorname{arctang} x' - x' \operatorname{arctang} g}{ae - bc}$$
 quare $\operatorname{arctang} x' = \frac{ag - bf}{ae - bc}$

$$\operatorname{arctang} h' = \frac{cg - ef}{ae - bc}$$
 i est inclinationis orbitae, h vero longitudo nobis residua
 Quae sunt duabus observationibus habetur
 $x^2 = a^2 + b^2, x' = a^2 + b^2$
 $y^2 = c^2 + d^2, y' = c^2 + d^2$
 $z^2 = f^2 + g^2, z' = f^2 + g^2$
 unde
 $x^2 - x'^2 = (ag - bf)(x'^2 - x^2)$
 $y^2 - y'^2 = (cg - ef)(y'^2 - y^2)$
 $z^2 - z'^2 = (ae - bc)(z'^2 - z^2)$

et p'at h' p'at

$$\operatorname{arctang} x' = \frac{x^2 - y^2}{x^2 - y^2}$$

$$\operatorname{arctang} h' = \frac{y^2 - z^2}{x^2 - y^2}$$
 Unde ut cognitas x', y', z', z' innotescit etiam
 anguli i et h' p'at enim hinc h' generat $\operatorname{arctang} x'$
 et $\operatorname{arctang} h'$ h' cuius $\frac{x'}{h'} = \frac{a}{b}$, et $\frac{h'}{z'} = \frac{c}{d}$
 ad huc $\operatorname{arctang} x' = \frac{a}{b}$, cognita tang' h' h' h' h', ac p'at
 de h' h' h' h'.

De
 Orbitis
 ex observatis eorum
 analyticè determinandis

Inventa virium centr
 ta coeperint studia Mathematicorum
 haec iam vulgo nota sunt, ut
 toties a summis viris tractata,
 tam in medium adducere. Ex
 virium legem in dubium vocat
 Bernoullius in litteris ad
 Newtonus supposuerat ex p'at
 solidissime ostendit, Traiecto
 centralibus sollicitatum des
 nem conicam, si eae vires
 cum a puncto quodam in p'at
 inverse proportionales v), leg
 pene omnes agnouerunt. Inte
 existentia manifesta sit, a
 larundem applicatio ad ca
 orbitas tantis saepe diffi

(v) Extrait de la reponse
 datée de Paris le 7. octobre. 1711

≈ Mirko Bogdanić kao „logicus” na Filozofskom fakultetu sveučilišta u Grazu, 1781. Sveučilišna knjižnica u Grazu. Bogdanic Dániel mint „logicus” a gráci egyetem bölcsészettudományi karán, 1781. Gráci Egyetemi Könyvtár

IURISTÆ.
 D. Unterkirchner Franz. von Sulzbürgens. Nikolsburgeri.

Physici. ≈
 D. Maistralli Albert. Friedrich Brach. Paul. Töndel.
 D. Casper Jacobus. Corneli. Oberwallenschi.

Logici. ≈
 D. Bogdanić Mirko. Myras.
 D. Fischich Christoph. Conata. Zappieri. h.
 D. Eilinger Franz. von Siro. Nördburgens.
 D. Jäger Antonius. Corneli. Leopoldsdorfer.
 D. Kugelmaier Antonius. Siro. Corneli. Zappieri.
 D. Adschütz Jacob. Corneli. Sulzbürgens.
 D. Mikuletsch Lorenz. v. Corneli. Zappieri.
 D. Loh. Josephus. Nob. Lang. e. Corneli. Zappieri.
 D. Lorez Christoph. Aurti. Zappieri.
 D. Wibel. Johann. Corneli. Zappieri.

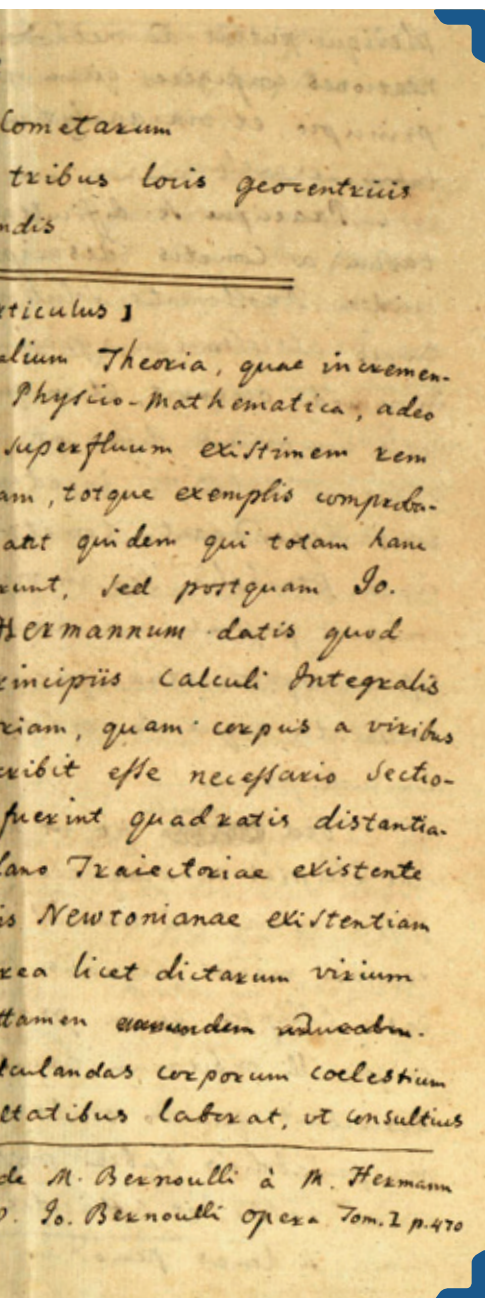
POETÆ. ≈

≪ De orbitis cometarum ex observatis eorum tribus locis geocentricis analyticè determinandis.

Bogdanićev rukopis o putanjama planeta i određivanju njihova položaja.

Mađarski nacionalni arhiv

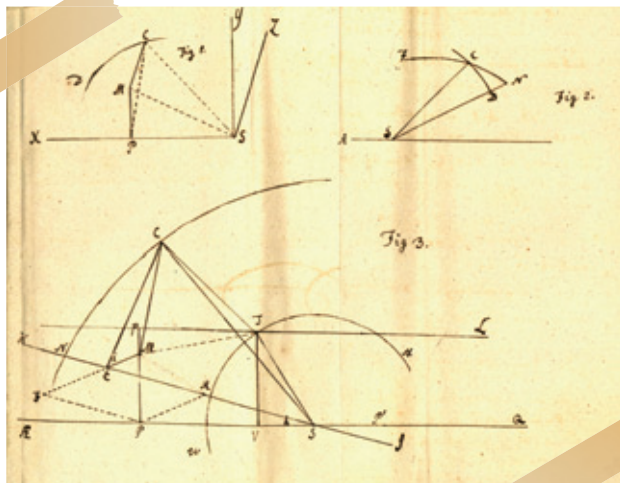
Bogdanich kéziratos dolgozata a bolygók mozgásáról és helymeghatározásukról.

**Hrvatski
prijevod
molim!**

≪ Bogdanićeva molba upućena
Illyrian Chancellery, 1791.
Archives of Vojvodina

Bogdanich Dániel kérelme az
Illír Kancelláriához, 1791.
Vajdasági Levéltár

Uključivanje županija u radove (1799–1802)

Lipszky nije ni dočekaao rezultate Bogdanićeve ekspedicije, nego je nastavio svoje pripreme radove. U proljeće 1799. godine izvijestio je Ugarsko namjesničko vijeće da on sâm nije kadar točno sastaviti kazalo imena mjesta za kartu Kraljevine Ugarske, pa zato traži pomoć od vlasti. Na poziv Ugarskog namjesničkog vijeća izradio je obrazac (*Elenchus*) u kojem je prikazao mjesta svih županija po abecedi, a pored toga je napravio i nacrtanu kartu županije (*Conspectus praeivus incl. comitatus ...*) s istovjetnim tumačem znakova (*explicatio signorum*). Od Ugarskog namjesničkog vijeća je pak tražio da spisak imena i kartu pošalje nadležnim vlastima u cilju provjeravanja i ispravljanja.

Prema priloženoj je uputi napravljen spisak (karata) s ciljem da županije utvrde stvarno stanje te da provjere i isprave moguće propuste i pravopisne pogreške. Na nacrtu karata su osim mjesta prikazane i rijeke, potoci, javne, poštanske i trgovačke ceste i putovi, kao i ostale znamenitosti. Zamolio je mjesne vlasti za temeljiti ispravak karte i popisa imena, dajući im detaljne upute o tome, ali im je ujedno ostavio na volju što da isprave, a što da zadrže.

Ugarsko namjesničko vijeće je svojom okružnicom od 5. kolovoza isprva pozvalo 12 županija da isprave priloženo kazalo i kartu i pošalju ih natrag, a zatim je 9. rujna pozvalo na to i ostale županije. Nakon toga, Vijeće je bezbroj puta pokušalo navesti županije koje su kasnile da konačno obave ispravke i vrate materijal u ured.

Iz izvora se lijepo vidi da ispravljanje nije teklo glatko. Županijama je često trebalo slati požurnice, pa se konačno, tek poslije tri godine, uspjelo prikupiti ispravljen materijal iz svih županija. Ispravke su izrađene na obrascu koji je sastavio Lipszky (izuzetak je bio ukoliko su županije zbog brojnih grešaka sačinile novu listu). Prema službenim bilješkama, ovi su privici bez ikakvog pisanog administriranja jednostavno odvojeni od spisa i po kratkom postupku (*brevi manu*) upućeni uredniku karte, Lipszkom. Zbog toga su županijske karte dugo vremena jednostavno iščezle iz vidokruga budućih generacija, sve dok ih 1997. godine Državna knjižnica Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár) nije uspjela djelomično otkupiti. Vrlo je značajna i sudbina rukopisnih karata koje se odnose na hrvatske teritorije i koje su 1948. godine kupnjom dospjele u Državni arhiv Mađarske (Magyar Országos Levéltár), ali su zagubljene. Tek je 2005. godine, nakon njihova spominjanja u stručnoj literaturi, počela potraga za njima, te su nakon uzbudljivog pothvata pronađene u rujnu 2009. godine. Pored karata o županijama koje je izradio Lipszky, zbirka sadrži i druge županijske karte, kao i ispunjene obrasce od strane županija, odnosno dodatne dopune.⁴

Tijekom obavljanja radova je, pored županija koje su odugovlačile s popunjavanjem obrazaca i dopunom podataka, bilo i takvih koje su bile izričito protiv izvršavanja naredbe. One su se pozivale na tehničke nedostatke ili na kojekakva smišljena razmatranja, ograđujući se od izvršenja istih (ili u najmanju ruku od brzog i trenutnog izvršenja naredbi).

⁴Reisz, T. Csaba: Digitale Inhalte im Instrumentarium der historischen Forschung. Beruf(ung): Archivar. Festschrift für Lorenz Mikoletzky, Teil I. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs) 55. (2011) 273–286.

A vármegyék bekapcsolódása a munkálatokba (1799–1802)

Lipszky a Bogdanich-expedíció eredményeit be sem várva folytatta előkészületi munkálatait. 1799 tavaszán arról tájékoztatta a Helytartótanácsot, hogy a Magyar Királyság térképét és a helységek jegyzékét egymagában pontosan összeállítani nem képes, ezért segítséget kért a törvényhatóságoktól. A Helytartótanács felszólítására Lipszky összeállított egy formanyomtatványt (*Elenchus*), amelyben az egyes vármegyék összes helységét alfabetikus sorrendben fel tüntette, illetve készített ehhez a vármegyéről egy térképvázlatot is (*Conspectus praeuius incl. comitatus ...*), azonos jelkulccsal (*explicatio signorum*). A Helytartótanácsból azt kérte, hogy a jegyzéket és a térképet az illető törvényhatóságokhoz ellenőrzés és javítás céljából küldje meg. (A formanyomtatványt a monográfia közli.)

A mellékelt utasítás szerint a jegyzék azzal a céllal készült, hogy a vármegye valós állapotát és az esetleges tévedéseket vagy helyesírási hibákat a bírók tekintsék meg, ellenőrizzék és javítsák. A térképterven pedig a jegyzékben szereplő helységeken kívül a folyók, patakok, köz-, posta- és kereskedelmi utak, valamint egyéb nevezetességek szerepeltek. E két anyag részletes javítását kérte a helyiektől, részletes útmutatást adva nekik, de szabadon rájuk bízta, hogy mit javítanak és mit nem.

A Helytartótanács körrendeletében augusztus 5-én előbb 12 vármegyét, majd szeptember 9-én a többi is felszólította, hogy a mellékelt anyagot javítsák ki és küldjék mielőbb vissza. Ettől kezdve a Helytartótanács feladata abból állt, hogy a késlekedőket számtalanszor arra igyekezett rávenni, hogy végre tegyék meg a szükséges korrekciókat, és az anyagot juttassák el a hivatalhoz.

A forrásokból jól látszik, hogy a javítások beküldése nem ment zökkenőmentesen, sokszor kellett sürgető leiratokat intézni a vármegyéhez, de végül három év alatt sikerült valamennyi magyarországi vármegyétől visszaszerezni a javított anyagot. A vármegyeiek a Lipszky által összeállított jegyzékeken végezték el javításaikat (kivéve, amikor a sok hiba miatt teljesen újat készítettek), ezeket másolat nélkül visszaküldték. A hivatali bejegyzések szerint a csatolmányokat az iratról leválasztva minden további írásbeli ügyintézés nélkül, korabeli szóhasználatral élve *brevi manu* (rövid úton) eljuttatták a térkép szerkesztőjéhez, Lipszkyhoz. Emiatt a megyei térképek hosszú időre eltűntek az utókor szeme elől, mígnem 1997-ben egy részét sikerült megszerezni az Országos Széchényi Könyvtár részére. Ennél is jelentősebb a horvátországi területre vonatkozó kéziratos térképanyag sorsa: 1948-ban vásárlás útján kerültek be a Magyar Országos Levéltárba, de csak 2005-ben — szakirodalmi említést követően — kezdtek el keresni, és igazán kalandos módon, 2009 szeptemberében találták azt meg. Ez a gyűjtemény nemcsak a megyékről készült Lipszky-térképeket és más megyei térképeket, hanem a kitöltött helynévjegyzékeket és a megyék kiegészítéseit is tartalmazza.⁴

A munkálatok elvégzése során nemcsak késlekedő, a javítások elvégzését húzó-halasztgató vármegyék akadtak, voltak olyanok is, akik kifejezetten nem akarták elvégezni a kiszabott

⁴ Reisz, T. Csaba: Digitale Inhalte im Instrumentarium der historischen Forschung. Beruf(ung): Archivar. Festschrift für Lorenz Mikoletzky, Teil I. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs) 55. (2011) 273–286.

Usprkos tomu, što je Lajos Schedius već ranije obavijestio Zacha da su podžupani obrazovane osobe, koji su i sami dali podršku za izvršenje ispravaka, Ugarsko namjesničko vijeće je osim požurnica moralo uložiti sav svoj ugled i veze, kako bi naposljetku ove karte i kazala dobilo natrag s ispravkama.

Među onima koje su kasnile, svakako se ističe županija Komárom. Ona se nije pozivala na tehničke razloge već na svakojaka načela, te je obrazložila svoje protivljenje time da je detaljno urađena karta upravo na štetu države pa zato ne predlaže njezinu izradu. Ugarsko namjesničko vijeće se pokazalo nemoćnim u slučaju ove županije pa je tražilo pomoć od Kancelarije. Nakon energičnog požurivanja od strane kancelarijske službe, županija je naposljetku «stisnutih zuba» udovoljila naredbi vladara i dovršila ispravke, uz napomenu: *da se nada da karta nikada neće biti objavljena*.

S vraćanjem ispravljenih podataka također su kasnile županije Turóc, Hont i Heves-Külső-Szolnok (jer je Ugarsko namjesničko vijeće pomiješalo njima poslane obrasce), kao i Šomođska županija koja je tražila stručnjaka, a i Rijeka jer je poslani materijal bio zagubljen.

Naredbu o ispravci karte i kazala imena je Ugarsko namjesničko vijeće izdalo 23. srpnja 1799. godine. U cilju poticanja onih koji su kasnili, ukupno je devet puta izdavala požurnicu (20. svibnja 1800. godine za četiri županije, 3. lipnja za osam županija a 7. srpnja za šest, poslije toga je sve više županija dobilo požurnicu: 5. kolovoza 1800. godine – 19, 14. listopada – 12, 19. svibnja 1801. godine – njih 10, 9. rujna – 7, a 9. veljače 1802. godine je 4 županije dobilo požurnicu za izvršenje ispravaka.)

Na kraju su 6. rujna 1802. godine izdali naredbu županiji Bihar da u roku od dva tjedna izvrši određeni joj zadatak. Sve do 1. listopada se moralo čekati da i ova, posljednja županija pošalje ispravke. Ispravak podataka je pak najbrže uradila županija Bars kojoj je bilo dovoljno nepunih mjesec dana – a na razini cijele zemlje bilo je potrebno 3 godine i 3 mjeseca, uz stalno požurivanje Ugarskog namjesničkog vijeća.

Naravno, zbog razlika županija u površini, one manje mogle su ranije poslati svoje materijale, premda vrijeme vraćanja nije ovisilo o veličini teritorija. Izrađivač karte i Ugarsko namjesničko vijeće računali su na 6 do 8 mjeseci za izvršenje ispravaka pa su tek nakon isteka tog vremena počeli požurivati županije. Kao poticaj su se pozivali na primjer ostalih županija, naglašavajući da je izrada karte na slavu domovine, a zatim su prijetili gubitkom naknade troškova u slučaju izostanka ispravaka.

Iz prispjelih se ispravaka pokazalo da je nakon godinu dana polovica organa vlasti, a nakon dvije godine blizu 90 % njih vratilo obrasce sa kazalom imena i karte. Što se tiče brojeva, čini se da je za izvršenje zadataka moglo biti dovoljno godinu do do godinu i pol da su sve županije izradu karte smatrale važnom, no izdavanje je kasnilo.

feladatot, és különféle elméleti megfontolásból vagy technikai hiányosságra hivatkozva elzárkóztak a munka (legalábbis gyors, azonnali) elvégzésétől. Annak ellenére, hogy Schedius Lajos korábban arról tájékoztatta Zachot, hogy a vármegyék alispánjai olyan művelt emberek, akik a munka támogatását felajánlották, a Helytartótanácsnak az ösztönző-felszólító sürgetéseken kívül minden tekintélyét és kapcsolatát fel kellett használnia arra, hogy a névjegyzéket és a térkép vázlatot kijavítva, végül visszaküldjék.

A késlekedők között kiemelkedett Komárom vármegye, amelyik nem technikai okokból, bár arra is hivatkozva, hanem kifejezetten elvi okokból nem volt hajlandó a térkép kijavítására. Mint a vármegye kifejtette, az ilyen részletességgel kidolgozott térkép az állam kárára tehet, ezért nem javasolták annak elkészítését. A Helytartótanács tehetetlennek bizonyult a megyei-ekkel, ezért a Kancellária segítségét kérte. Ez utóbbi hivatal erélyes sürgetésére végül a megye, fogcsikorgatva bár, de az uralkodói döntésnek eleget téve elkészítette a javítást, de megjegyezte: reméli, soha nem jelenik meg e térkép.

Ugyancsak késlekedett a javítás visszaküldésével Turóc megye, Hont és Heves-Külső-Szolnok (elcserélte a Helytartótanács a nekik szóló anyagot), Somogy megye, amely további szakértőt igényelt, és Fiume, ahol egyszerűen elkeveredett a hozzájuk küldött anyag.

A Helytartótanács 1799. július 23-án adta ki azt a rendeletet, amelyben a vármegyéket a rájuk vonatkozó térkép vázlat és névjegyzék kijavítására kérték. A késlekedők serkentésére több alkalommal, összesen kilencszer bocsátott ki sürgető leiratot (1800. május 20.: 4 vármegye, június 3.: 7, július 8.: 6 vármegye, ezt követően pedig egyszerre még több kapott serkentő levelet: 1800. augusztus 5.: 19, október 14.: 12, 1801. május 19.: 10, szeptember 9.: 7, 1802. február 9.: 4 vármegye kapott ismételt felszólítást a javítás elvégzésére).

Legvégül 1802. szeptember 6-án Bihar vármegyét utasították arra, hogy két héten belül végezze el a neki kiszabott feladatot. Egészen 1802. október 1-jéig kellett várni, hogy ez az utolsó vármegye is visszaküldje a kijavított anyagot. A vármegyei munkálatokhoz — amelyhez Bars vármegye esetében szűk egy hónap is elegendőnek bizonyult — országos szinten 3 év és három hónap, valamint a Helytartótanács állandó sürgetése volt szükséges.

A vármegyék méretének különbsége miatt természetes, hogy a kisebbek hamarabb küldhették fel saját anyagukat, mégsem a terület nagysága határozta meg a visszaküldés idejét. A térkép készítője és a Helytartótanács valószínűleg kb. 6-8 hónapos javítási időre számítottak, és ezután kezdték sürgetni a megyei munkálatok elvégzését. Az ösztönzés elemei között szerepelt az, hogy a többi megye példájára hivatkoztak, hangoztatták, hogy az elkészülő térkép a haza dicsőségére válik, továbbá az eddig ráfordított költségek elvesztését is felemlítették a javítás elmaradása esetére.

A javítások visszaküldésének alakulásából kiderül, hogy egy év után a törvényhatóságok fele, két év után közel 90%-a visszaküldte a névjegyzéket és a térképet. A számokat figyelembe véve úgy tűnik, hogy a munkálatok elvégzésére kb. egy-másfél év elegendő lett volna, ha a vármegyék valóban szívügyüknek tekintik a térképet, tehát a megjelenés késedelmet szenvedett.

Protekla polugodišta	Organi vlasti koji su vratili materijal u polugodištu		Svi organi vlasti koji su vratili materijal	
	Njihov broj	%	Njihov broj	%
1	9	18	9	18
2	16	32	25	50
3	13	26	38	76
4	6	12	44	88
5	2	4	46	92
6	3	6	49	98
7	1	2	50	100

Ovakva vrsta zadatka, tj. ispravljanje spisa i karata *viših* instanci, županijama nije bila nikakva novost jer su i ranije primale bezbroj takvih zahtjeva s istovjetnim ciljevima (npr. leksikon mjesta Jánosa Mátyása Korabinszkog i Andrása Vályia, serija županijskih karata Demetera Göröga). Stoga se može pretpostaviti da je službenicama to bio previše zamoran posao, uvijek *na slavu domovine*.

Posao korektora je kočila i činjenica da su karte poslane na ispravku bile prilično netočne i pune pogrešaka. Pozitivnoj ocjeni imenskog kazala Lipszkoga uvelike je doprinio i požrtvovan i precizan rad županijskih mjernika i njihovih pomoćnika. Umjesto nacрта karata Lipszkog u više su navrata izrađeni posve novi nacrti, tako da se cijeli Lipszkyjev poduhvat može smatrati poticateljem razvoja kartografije županija.

Umjesto originalnog nacрта nove su karte izradili Antal Balla (Županija Pest-Pilis-Solt), József Vertics (Békés, Csanád i Csongrád), György Jazigh (Esztergom), András Sexty (Szabolcs), György Király (Győr), József Spatsek (Torontalska županija), Ignác Beischlag (Varaždin), Jakab Clementis (Požega), Tamás Hudovszky (Virovitica), János Würth (Srijem), Jakab Degen (Tamiš), János Hankus (Ugocsa), József Tóth (Bihar), Antal Gnamb (Rijeka), kao i mjernici županije Njitranske, Aradske, Šomođske i Hontianske. Županije Fejér i Turóc su poslale listove atlasa Göröga (Rad Györgya Raksányija). Od 50 uprava njih 20 tj. 40% držalo je nacrt neodgovarajućim. Pošto je Lipszky svoje nacрте radio na osnovi ranijih nacрта i karata, na način i takvim metodama kao i drugi prije njega, iz toga je vidljivo koje su silne pogreške sadržavale karte županija koje nitko nije kontrolirao.

Suradnja ili otpor županija dokazala je koliko su državni organi često bili nemoćni protiv njih, što znači da su županijske uprave radile što im se prohtjelo, a gotovo da su proturječile i samom vladaru. Imajući sve ovo u vidu, Lipszkog možemo nazvati izrazito sretnim čovjekom, jer su sve županije prije ili kasnije završile tražene ispravke. No, zasigurno se može ustvrditi da nisu svi obavili ispravke jednako temeljito i zahtjevno, što u pojedinim slučajevima može dovesti do nejednakosti. To je moguće temeljito istražiti na kartama koje su otkrivene 1997. godine, a još više na rukopisnim kartama koje su pronađene 2009.

Eltelt félévek	A félévben anyagot visszaküldő törvényhatóságok		Az anyagot visszaküldő összes törvényhatóságok	
	száma	%	száma	%
1	9	18	9	18
2	16	32	25	50
3	13	26	38	76
4	6	12	44	88
5	2	4	46	92
6	3	6	49	98
7	1	2	50	100

A vármegyék számára nem volt új keletű az a feladat, hogy a „kebelbéli” helyekről jegyzéket és esetleg térképet javítsanak ki, mert számos hasonló kérés érkezett hozzájuk, ugyanilyen céllal (pl. Korabinszky János Mátyás és Vályi András helységlexikona, Görög Demeter megyetérkép-sorozata). Elképzelhető, hogy a tisztviselők számára már fárasztó és megterhelő volt ez az állandó, „a haza dicsőségére” végzett munka.

A javítók munkáját ugyanakkor hátráltatta az is, hogy a leküldött térképvázlat igen hibás és pontatlan volt. A Lipszky-térkép későbbi pozitív értékeléséhez nagyban hozzájárult a megyei földmérők és segítők áldozatos és pontosságra törekvő munkája. A térképvázlatok kijavítása helyett új térképet nem a gyors megyék készítettek, mert több esetben éppen Lipszky vázlata nyomán szerkesztették csak meg a megye mappáját — emiatt Lipszky vállalkozása a megyei térképezés fejlesztőjének is tekinthető. Az eredeti vázlat helyett új térképet készített Balla Antal (Pest-Pilis-Solt), Vertics József (Békés, Csanád és Csongrád), Jazigh György (Esztergom), Sexty András (Szabolcs), Király György (Győr), Spatsek József (Torontál), Beischlag Ignác (Varasd), Clementis Jakab (Pozsega), Hudovszky Tamás (Verőce), Würth János (Szerém), Degen Jakab (Temes), Hankus János (Ugocsa), Tóth József (Bihar), Gnamb Antal (Fiume), valamint Nyitra, Arad, Somogy, Hont földmérője. Nyomatott térképet, Görög atlaszának lapjait küldte be Fejér és Turóc (Raksányi György munkája). Az 50 törvényhatóságból 20, vagyis az összes 40%-a nem tartotta megfelelőnek a kapott vázlatrajzot. Mivel Lipszky a fellelhető korábbi tervek és térképek alapján készítette tervezeteit — úgy, ahogy korábban, hasonló módszerrel mások is —, ebből látható, mily nagy mennyiségű hibát tartalmazhatnak a megyei szinten nem ellenőrzött térképek.

A vármegyék együtt- és közreműködési hajlandósága vagy éppen ellenállása azt is bizonyítja, hogy az országos szervek gyakran tehetetlenek voltak velük szemben, és a megyei igazgatás azt csinált, amit akart, már-már az uralkodónak is ellentmondott. Mindezek ismeretében kifejezetten szerencsésnek nevezhetjük Lipszkyt, hogy az országos kormány szerv *utasítására* a vármegyék előbb vagy utóbb, de valamennyien elkészítették a kért javításokat. Az ugyanakkor biztos, hogy a korrekciót nem azonos alapossággal és igényességgel végezték, és ez a térképen belül esetenként egyenetlenségeket okozhat. Ennek alapos vizsgálata az 1997-ben, még inkább a 2009-ben előkerült kéziratot térképanyag után végre lehetséges a kutatás számára.

Le plan de la Nouvelle Espagne en Mexique. Dressé par le Sr. de la Roche, et par le Sr. de la Roche, et par le Sr. de la Roche.

DEPT. SPECI
NOV
1810

40 41 42 45 44 45 46 47 48 49 50 51

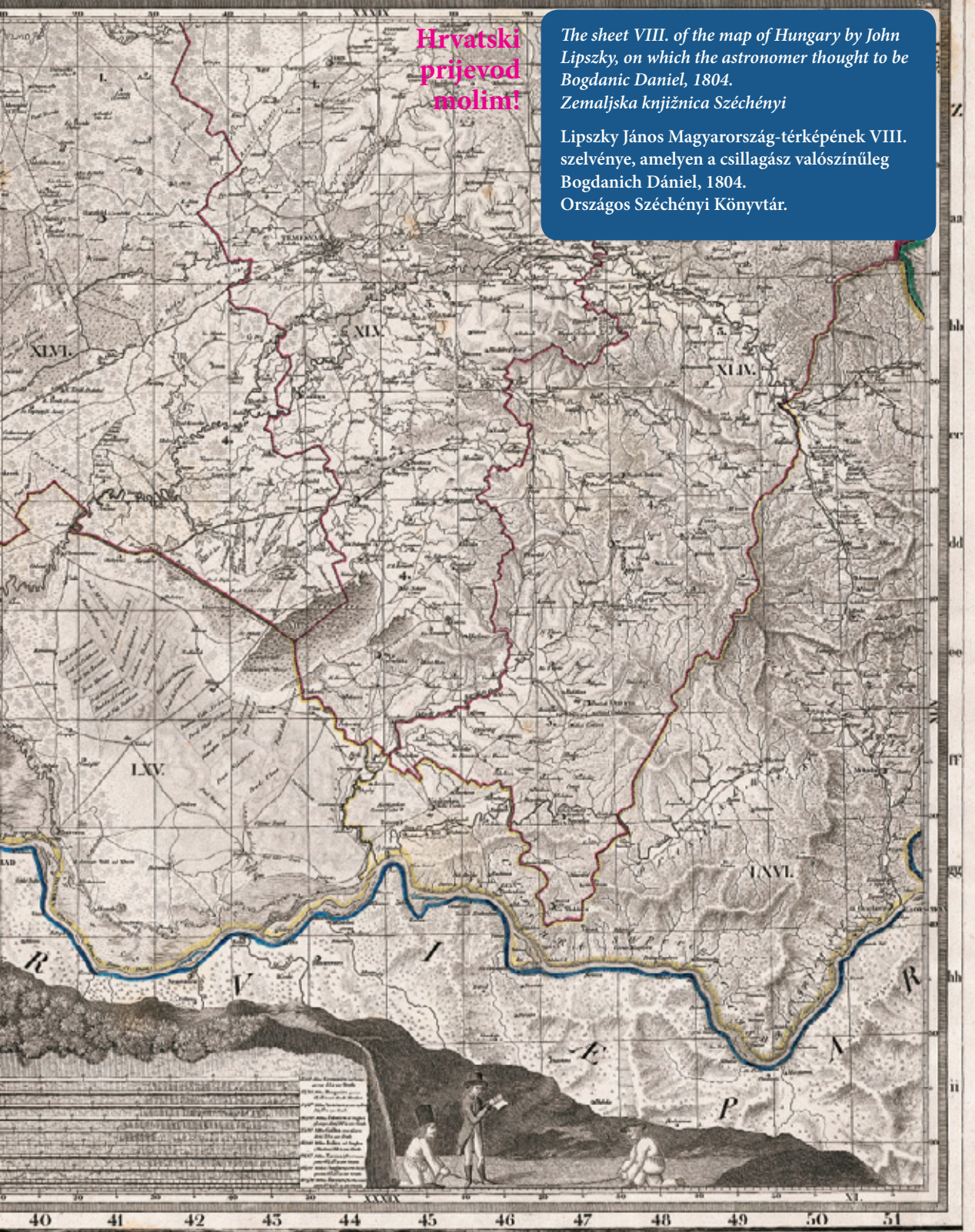
Hrvatski
prijevod
molini!

The sheet VIII. of the map of Hungary by John Lipszky, on which the astronomer thought to be Bogdanic Daniel, 1804.

Zemaljska knjižnica Széchényi

Lipszky János Magyarország-térképének VIII. szelvénye, amelyen a csillagász valószínűleg Bogdanich Dániel, 1804.

Országos Széchényi Könyvtár.

Izrada karte Erdelja (Sedmogradske, Transilvanije)

Po uzoru na nacрте угарских жупанија, Lipszky je htio poslati na korekciju prednacрте i kazalo imena i жупанија Erdelja i „szék“-ovima (administrativna teritorija Sikulaca, Sekelja u Erdelju, lat. Sedes Sicularum). Radi toga se 10. listopada 1799. obratio Erdeljskom guberniju u cilju da se izvrše ispravci, a interesantno je da je ova molba jedini dokument Lipszkog pisan mađarskim jezikom. Gubernij je odbio njegov zahtjev, pozivajući se na činjenicu da već postoji karta Erdelja na četiri lista, pa da je nova, kao takva nepotrebna. Iz pisanog se koncepta vidi da je to djelo 1785. godine namjeravao objaviti Hochmeister, nakladnik iz Nagyszebena (Hermannstadt, Sibiu), no naklada nije odobrena od strane Dvorskog vijeća. Jedva da je prošlo desetljeće i pol, a isti je središnji organ najsrdačnije podržao slične kartografske projekte. Međutim, Gubernij ni nadalje nije omogućavao da se objave dobre karte o tom dijelu države. Ponovna mu je molba također bila odbijena.

Zbog odluke Gubernija Lipszky nije uspio materijal za Erdelj izraditi s istom zahtjevnosću i preciznosću kao kod ostalih dijelova zemlje. Iz toga je razloga za izradu (pred)nacрте i karte koristio ranije karte koje su mu bile na raspolaganju. Mada ni one nisu bile za podcjenjivanje, točnost je karte zbog toga ipak nesigurna. Tako je, pored teritorijalne samostalnosti, i ovaj trenutak bio značajan za to da je Lipszky svoj *Repertorij* izdao u dva zasebna dijela: Ugarska, Hrvatska, Slavonija i Vojna krajina u prvom dijelu, a Erdelj i *Partium* u drugom. Zbog spomenutih je razloga, razlika u kakvoći prilično velika između ova dva dijela.

U Državnom arhivu Mađarske su 2009. godine pronađene zagubljene skice erdeljskih жупанија, kao i dio Repertorija u rukopisu koji se odnosi na Erdelj. Ovo je gradivo Državni arhiv Mađarske otkupio 1949. godine, ali je zbog pogrešne identifikacije ono bilo krivo razvrstano, pa je stoga istraživačima dugo vremena bilo nedostupno.

Suradnja s vojnim vlastima (1799–1810)

Vojne su se vlasti u četiri prilike bavile poduhvatom: prvi put za vrijeme Bogdanićeve ekspedicije, zatim prilikom ispravljanja (pred)nacрте karata, potom kod dozvole za objavljivanje segmenata i konačno 1809. godine, vezano uz pretplatu i distribuciju karte izdane specijalno za vojne osobe.

1 • Vojna su zapovjedništva o Bogdanićevoj ekspediciji obaviještena dopisom Ugarskog namjesničkog vijeća od 10. prosinca 1798. godine, kojim su zamoljena da znanstveniku osiguraju slobodan prolaz. Vlasti Vojnih krajina nisu mogle odlučiti da li da prihvate dopis ili ne, jer nisu bile načisto s detaljima poduhvata pa su se radi toga obratili svom pretpostavljenom Dvorskom ratnom vijeću. Ratno je pak vijeće u svome dopisu Ugarskoj dvorskoj kancelariji od 29. siječnja 1799. godine priopćilo da uopće nije upoznato s naredbom vladara u vezi ekspedicije te zato traži priopćenje o ovoj stvari, kao i da ga upoznaju sa vladarevom naredbom kako bi nakon toga izdalo zapovjedništvima potrebne naredbe.

Erdély térképének elkészítése

Lipszky a magyar vármegyékhez hasonlóan az erdélyi vármegyék és székek számára is szeretne volna elküldeni a megfelelő térképvázlatokat és helységnévjegyzékeket, ezért 1799. október 10-én az Erdélyi Guberniumhoz fordult ez ügyben, kérve, hogy a javítást elvégeztethesse. Az ekkor keletkezett dokumentum érdekessége, hogy Lipszky egyetlen saját kezű, magyar nyelvű levele. A Gubernium azonban elutasítóan válaszolt, arra hivatkozva, hogy már a rendelkezésére áll egy négylapos Erdély-térkép, és továbbra nincsen szüksége. A fogsalmazványokban még olvasható, hogy ez mű Hochmeister nagyszombeni könyvkiadó által 1785-ben megjelentetni szándékozott térkép, a szerzőhöz elküldött elutasító határozatban azonban már csak általánosan említik a meglévő mappát, bizonyára ezzel is titkolni igyekeztek a térkép jellegét és tartalmát. 1785-ben az említett térképnek megjelentetését még az Udvari Haditanács is megtiltotta. Alig telt el másfél évtized, és ugyanaz a központi szerv már a legmelegebben támogatta a hasonló térképészeti vállalkozásokat. A Gubernium azonban továbbra sem tette lehetővé, hogy jó térképek jelenjenek meg az országrészről. Lipszky a gubernátorhoz intézett ismételt kérvényt, de az elutasítás megmaradt.

A Gubernium döntése miatt Lipszkynek az erdélyi területek anyagát nem sikerült olyan igényességgel elkészítenie, mint tette azt az ország többi területéről. A térkép elkészítéséhez csak a már rendelkezésére álló korábbi munkákat használhatta fel, és bár ezek sem tekinthetők lebecsülendő forrásnak, mégis a térkép pontossága emiatt bizonytalan. A területi önállóságon felül ez is közrejátszott abban, hogy Lipszky a Repertoriumot két külön részben állította össze, Magyarország, Horvátország, Szlavónia és a határőrvidékek az egyik, Erdély és a Rézszek a másik egységben. A Repertorium qualitas-rovatának vizsgálata is igazolja, hogy a két rész között igen nagy minőségi különbség, tartalombeli eltérés van.

2009-ben kerültek elő a Magyar Országos Levéltárban azok az erdélyi megyei vázlatok, valamint a Repertorium Erdélyre vonatkozó nyomdai kézírata, amelyeket már 1949-ben megvásárolt a levéltár, de téves azonosítással rossz helyre sorolt be, eltüntetve ezzel a kutatók szeme elől az iratokat.

A katonai hatóságok közreműködése (1799–1810)

A katonai hatóságok négy alkalommal foglalkoztak a vállalkozással: először a Bogdanich-expedíció idején, azután a térképvázlatok kijavításakor, majd az elkészült szelvények engedélyeztetésekor, végül pedig az 1809-ben a katonai személyek számára ismét kiadott térkép előfizetésével és elosztásával kapcsolatban.

1 • A Bogdanich-expedícióról a katonai parancsnokságok a Helytartótanács 1798. december 10-én kelt leveléből értesültek, amelyben biztonságos és akadálytalan áthaladást kért a tudósnak. A határőrvidéken nem tudták eldönteni, hogy a levélben foglaltakat teljesítsék-e vagy ne, mert nem voltak tisztában a vállalkozás részleteivel, ezért felettes ha-

2. Nedugo zatim, hrvatsko je zapovjedništvo Lipszkyjevu molbu, u kojoj autor traži ispravku tamošnjih pukovnijskih karata i kazala imena, podnijelo Ratnom vijeću. Ratno je vijeće ponovo izrazilo svoje čuđenje da takve karte uopće postoje jer nije znalo za njih, pa je tražilo detaljno priopćenje i obavijest o obilježju karata, kao i tome da li autor zaista radi po nalogu vladara ili je riječ o privatnom poduhvatu časnika. Nakon što je od Ugarske dvorske kancelarije i samog Lipszskog dobilo detaljnu obavijest o poduhvatu, ono je izdalo zapovijed vrhovnim zapovjedništvima da poduhvat podrže. Ratno je vijeće također prosljedio zabrinutost banskog vrhovnog zapovjedništva o tome da je karta suviše detaljna, te da bi, ako se bude pojavila u trgovinskom prometu, mogla dospjeti do inozemnih vlasti koje bi je eventualno iskoristile na štetu države. Kancelarija se u svom odgovoru trudila rastjerati ove strahove pa je radi smirivanja situacije naložila Lipszskom da gotove listove karata prethodno (prije tiska i objave) prikaže.

3. Dvorsko se ratno vijeće slijedećom prilikom 1803. godine bavilo poduhvatom, kada su karte već izrađene, a pojedine segmente su kartografi preliminarno prikazali radi odobrenja. Predsjednik Ratnog vijeća, nadvojvoda Karlo, je 28. lipnja 1803. godine izjavio da od strane vojske nema prepreka za objavljivanje karata, mada je kapetan Lipszky pored prikupljenog županijskog i teritorijalnog kartografskog materijala, zasigurno koristio i vojne izmjere, što se jasno vidi iz skica banatske i slavonske Vojne krajine, kao i kod prikaza toka Dunava i Tise. Unatoč svemu tome, budući da je Kancelarija našla ovu kartu svrsishodnom za promicanje znanosti i od javnog interesa, sa vojnog gledišta nije zamjerano njenoj objavi. Pridržavajući se svog administrativnog puta, dozvola se vratila do Ugarskog namjesničkog vijeća, nakon čega se moglo pristupiti umnožavanju karte.

4. Naposljetku, vojni su se organi bavili distribucijom već tiskane i objavljene karte: i to 1809. godine za vrijeme (Napoleonskih) ratova, jer su karte bile potrebne u velikoj nakladi za časnike. Lipszky se primio ponovnog tiskanja karte i nudio ju je po cijeni od 50 forinti, mada je tržišna vrijednost iste onda već bila 130 forinti.

tóságukhoz, az Udvari Haditanácshoz fordultak. 1799. január 29-én a Haditanács azt írta a Magyar Kancelláriának, hogy még csak nem is ismerte az ide vonatkozó uralkodói rendeletet, az egész vállalkozásról semmiféle tudomással nem bírt, ezért kérte, hogy a dolog mibenlétéről nyújtsanak tájékoztatást és az uralkodói rendelettel is ismertessék meg, azért, hogy azután a parancsnokságokat a megfelelő parancssal ellássák.

2. Nem sokkal ezután a horvátországi parancsnokság Lipszky azon kérvényét terjesztette a Haditanács elé, amelyben a szerző az ottani helységek ezredenként összeállított térképe és névjegyzéke kijavítását kérte. A Haditanács megint csak meglepődését fejezte ki arról, hogy ilyen térkép készül, és erről eddig mit sem tudott. Részletes tájékoztatást kért a térkép jellegéről, és arról, hogy ezt a munkát a szerző valóban az uralkodó utasítására végzi vagy csak a tiszt egyéni vállalkozásáról van szó. A Haditanácsot mind az Udvari Kancellária, mind Lipszky részletesen tájékoztatta a vállalkozásról, ennek nyomán a főhadparancsnokságokat a vállalkozás támogatására utasította. Ugyancsak a Haditanács továbbította a báni főparancsnokság azon aggodalmát, hogy a térkép túl részletes, és ha az kereskedelmi forgalomban is megjelenik, akkor azt az állam kárára más, idegen hatalmak is hasznosíthatják. A Kancellária válaszában igyekezett eloszlatni a fenntartásokat, és megnyugtatóan Lipszkyt az elkészült térképlapok előzetes bemutatására utasította.

3. A következő alkalommal, 1803-ban, akkor foglalkozott a vállalkozással az Udvari Haditanács, amikor már a térképek elkészültek, és az egyes szelvényeket jóváhagyásra elé terjesztették a készítők. Károly főherceg, a Haditanács elnöke 1803. június 28-án kijelentette, hogy katonai részről nincsen akadály a térkép megjelentetésének, bár Lipszky kapitány bizonyára nemcsak a vármegyék és kerületek összegyűjtött anyagából vette az adatokat, mert jól látszik a bánási és szlavón határőrvidék rajzából és általában a Duna és a Tisza futásából is, hogy a katonai felméréseket is használta. Mindazonáltal azért, mert a Kancellária ezt a térképet a tudomány előmozdítására és a közügyek intézésére célszerűnek találta, annak kiadását katonai szempontból nem kifogásolta. A hivatali út betartásával az engedély visszajutott a Helytartótanácsához és a szerzőhöz, és ezek után megkezdődhetett a sokszorosítás.

4. Legvégül a már megjelent térkép terjesztésével kapcsolatban foglalkoztak a katonai szervek a művel. Az 1809. évi hadjáratokhoz a katonatisztek számára nagy mennyiségű térkép szükségeltetett. Lipszky vállalta, hogy ismételten kinyomtatja a térképet, és 50 forintért kínálja azt, amelynek piaci értéke akkor már 130 forint volt. A térképet csak előfizetésre szállították, és csak a katonák számára.

Nastavak poduhvata, njegovi izvori te osobe koje su pomagale radove

Istovremeno s prikupljanjem građe i materijala za kartu, Lipszky je izradio i jedan projekcijski sustav koji je usavršio po savjetu Ferenc Zacha. 20. svibnja 1803. obavijestio je grofa Györgya Festeticsa da je listove karata i pregledni nacrt cijele karte završio, pa je iste poslao radi odobrenja Ugarskom namjesničkom vijeću. 1. prosinca 1803. godine je na stupcima *Zeitschrift von und für Ungarn* dao obavijest da je karta završena i da su započeli s njezinom objavom.

Monografija je davala odgovore i na pitanje koje je, već ranije objavljene karte, Lipszky koristio za sastavljanje svoje karte (*Mappa*), odnosno tko su bili ti koji su mu pomogli pri nabavi tih karata. Premda je on u svojoj biografiji nagovijestio da je prikupio brojne karte za vlastitu zbirku, sigurno je da je osim svoje zbirke koristio i karte Ugarskog namjesničkog vijeća, kao i karte vojne izmjere koje su dospjele kod Ugarskog namjesničkog vijeća. Od 1997. godine kada je pronađena zbirka Lipszkyjevih karata i mapa, mogli su se utvrditi i dalji izvori: npr. zbirka vojnih izmjera od 35 listova mjerila 1:230 400. Također je koristio listove serije karata županija od Demetera Göröga.

Od domaće aristokracije koja je pomagala njegov poduhvat, mogu se spomenuti palatin Josip, grofovi György Festetics i Ferenc Széchényi. Neposredni pomagači pri svakodnevnim poslovima bili su i profesor estetike Peštanskog sveučilišta Lajos Schedius, koji je iz zanosa prema geografiji na sebe preuzeo značajni udio u poslu, kao i Ferenc Zach koji je poduhvat pratio u svojim časopisima.

A vállalkozás folytatása, forrásai és a munkálatokat segítő személyek

Az anyaggyűjtéssel egyidejűleg térképe számára Lipszky kidolgozott egy vetületi rendszert, amelyet aztán pontosított Zach Ferenc tanácsai alapján. Lipszky 1803. május 20-án arról értesítette GR. FESTETICS GYÖRGYÖT, hogy a térképlapokat és az áttekintő térkép vázlatát befejezte, és elküldte azokat jóváhagyásra a Helytartótanácsnak. 1803. december 1-jén Lipszky arról számolt be a *Zeitschrift von und für Ungern* hasábjain, hogy a térkép elkészült, annak kiadásához hozzákezdenek.

« (F. Wolf) Kunike, Adolph:
Contumaz Schubaneck bey
Alt-Orsova, Bannat. Wien, 1826.

Hrvatski državni arhiv
Horvát Állami Levéltár

A monográfia arra is kereste a választ, hogy milyen korábbi térképeket használt fel Lipszky a térkép összeállításához, illetve hogy kik voltak azok, akik segítették Lipszkyt a forrásul szolgáló térképek megszerzésében. Bár önéletírásában is jelezte, hogy számos térképet gyűjtött össze, de saját gyűjteményén kívül bizonyos, hogy a Helytartótanács térképeit, valamint a katonai felmérések Helytartótanácsnak eljuttatott példányát is használta. Az 1997-ben előkerült Lipszky-térkép-gyűjtemény alapján további források azonosítása is lehetővé vált, így pl. bizonyosan a források között említendő egy 35 lapból álló, 1:230 400 léptékű katonai térképsorozat. Ugyancsak felhasználta Lipszky Görög Deme-ter megyetérkép-sorozatának lapjait is.

A vállalkozást segítő személyek között József nádor, gr. Festetics György és Széchényi Ferenc említhető meg a hazai főnemesség köréből. A munka közvetlen támogatói és a napi feladatok közreműködői voltak Schedius Lajos, a pesti egyetem esztétikaprofesszora, aki a földrajz iránti lelekesedésből vállalt jelentős részt a munkában, valamint Zach Ferenc, aki folyóirataiban állandó figyelemmel kísérte a vállalkozást.

Kazalo karte, Repertorij

Lipszky je od samog početka radova planirao da u cilju boljeg korištenja karte sastavi kazalo imena, koje će sadržavati imena mjesta na karti sa svim mogućim nazivima. To je imalo naročito važnu ulogu, budući da su stanovnici mjesta u državi nazivali raznim imenima. Neka su mjesta imala i po pet različitih imena, a sva je ta imena bilo nemoguće prikazati na karti zbog pomanjkanja prostora.

Gradivo za *Repertorij* je po županijama sastavio Lajos Schedius, pa su to, zajedno sa (pred) nacrtom karata poslali županijama na provjeru. Nakon povratka ispravljenog kazala sastavili su *Repertorij* (tj. Kazalo imena) sa 24 000 natuknica (tj. oko 38 000 zajedno sa uputnicama). Prema izvorima je originalno kazalo trebalo sadržavati puno detaljnije podatke, tako je se u prvom stupcu trebao nalaziti jezik karakterističan za natuknicu te bi također u zasebnom stupcu trebao biti okružni (kotarski) naziv natuknice. Međutim, objavljena je verzija uspješnija u tome da ne daje korištene nazive mjesta u različitim stupcima, nego ih daje odmah iza imena mjesta.

Lipszky je prilično veliku pažnju posvetio pisanju imena mjesta i pravopisu. Imena mjesta na mađarskom, njemačkom i latinskom jeziku su vjerojatno provjeravali on sâm, kao i Lajos Schedius. Za ispravak slovačkih imena zamolio je jednog slovačkog crkvenog dostojanstvenika (nažalost ime mu nije poznato). Pismo koje mu je Lipszky uputio, iscrpno obrazlaže teškoće sastavljanja kazala. Kao dio ove jezične provjere nastao je i manji rad Gheorghe Sinkaija godine 1804. koji se bavi mogućom transkripcijom rumunjskih naziva mjesta s ćirilice na latinicu.

Gravura

Gravuru Lipszkyjevih karata izradila su dvojica bakrorezaca: Gottfried Prixner poljskog podrijetla i Mađar Ferenc Karacs. Posao su podijelili tako da je Prixner dobio planine i hidrografiju, kao i ukrasne motive, dok je nakon toga Karacs izradio natpise. Njih su dvojica trebali izraditi i sljedeću kartu Lipszkoga – kartu Budima i Pešte, ukoliko bi to magistrat grada 1802. godine bio voljan potpomagati.

Prixner se rodio 1746. godine u Poljskoj, a radio je u Varšavi, Lembergu (Lvovu), Beču i Požunu. Od 1801. godine radio je u Pešti, a prema izvorima je jasno da se u grad doselio u cilju izrade bakroreza za karte Lipszkoga. Izradio je i brojne ilustracije za knjige, mape gradova i cehovskih povelja. Najvažniji primjerci njegova životnog djela su *Mappa generalis* i *Tabula generalis*.

Ferenc Karacs se rodio u Püspökladányu, a već je 1781. godine, kao učenik reformatorskog kolegija u Debrecinu radio na bakrorezu. Svoju je bakrorezačku vještinu usavršavao u Beču, a zatim je od 1795. radio u Pešti. Njegova je kuća bila jedan od centara tadašnjega književnog života. Značajno mjesto među njegovim radovima zauzimaju gravure karata: povijesnih, karte crkvenih oblasti (biskupija) i županija, ali je rezbario i crteže i nacрте tehničkih uređaja,

A térkép mutatója, a Repertorium

Lipszky már a munka kezdetétől fogva azt tervezte, hogy a térkép jobb használhatósága érdekében egy olyan névmutatót is összeállít, amely minden lehetséges néven tartalmazza a térképre került településeket. Ennek azért is különösen fontos volt a szerepe, mert az országban lakó népek különféle elnevezései miatt egyes települések akár 5 különféle névvel is rendelkeztek, és ezeket helyszűke miatt nem lehetett a térképen feltüntetni.

A Repertorium anyagát Schedius Lajos állította össze megyénként, ezeket a térképvezéssel együtt küldték meg a megyékhez kijavításra. Ezen jegyzékek visszaérkezése után készítették el a 24 000 (utalásokkal együtt kb. 38 000) címszót tartalmazó Repertoriumot. A források szerint eredetileg jóval bővebb adatokat tartalmazott volna a mutatókönyv, így külön rovatba került volna a címszóra jellemző elsődleges nyelv, és ugyancsak külön rovatba került volna a címszó járásának neve. Ugyanakkor a megjelent változat sikeresebb abban, hogy nem külön oszlopban adja meg a használatos nyelveket, hanem az adott településnév után jelöli a megfelelő nyelvet.

Lipszky igen nagy gondot fordított a helynevek helyesírására. A magyar, német és latin nyelvű helyneveket valószínűleg ő és Schedius Lajos ellenőrizte, a szlovák nyelvű rész kijavítására egy szlovák egyházi méltóságot (sajnos a neve nem ismert) kért fel Lipszky, a hozzá szóló levél részletesen tartalmazza a Repertorium összeállításának nehézségeit (l. az iratok között). Ugyancsak a nyelvi ellenőrzés részeként született meg ŞINKAI GHEORGHE 1804-ben kiadott kis dolgozata a cirill betűkkel írt román helynevek latin betűs átírásának lehetőségéről.

A metszés

Lipszky János térképeit két rézmetsző, a lengyel származású Prixner Gottfried és a magyar Karacs Ferenc készítették el. A munkát úgy osztották meg, hogy a hegy- és vízrajzot, valamint a díszítő elemeket Prixner véste rézbe, majd ezt követően Karacs a feliratokat készítette el. Ugyancsak ők készítették volna el Lipszky pest-budai térképét, ha a városi tanács 1802-ben érdemesnek tartotta volna támogatni a mű megjelentetését.

Prixner 1746-ban született Lengyelországban, és Varsóban, Lembergben, Bécsben és Pozsonyban dolgozott korábban. 1801-től Pesten működött, a források alapján egyértelmű, hogy a Lipszky-térkép elkészítésének céljából költözött át a városba. Számos könyvillusztrációt, városképet, írásmintát és céhlevelet készített. Életművének legjelesebb darabjai a *Mappa generalis* és a *Tabula generalis*.

Karacs Ferenc 1770-ben született Püspökladányban, és már 1781-től mint a debreceni Református Kollégium tanulója foglalkozott rézmetszéssel. Bécsben tökéletesítette rézmetszői ismereteit, majd 1795-től ismét Pesten dolgozott. Háza a korszak irodalmi életének egyik központja volt. Munkásságában jelentős szerepet foglalnak el a térképmetszetek: történeti térképeket, egyházmegyei térképeket és vármegyeterképeket is készített, de ugyancsak met-

odnosno kopije diploma. U svojoj šezdesetoj godini se i sâm dao na objavljivanje karata: dao je tiskati 21 list Europskog atlasa od 24 lista na mađarskom jeziku, no zbog nedostataka daljnjih financijskih sredstava izdavanje istog nije završio.

Lipszky je 12. siječnja 1799. godine podnio izvještaj Festeticsu o tome da će uskoro započeti sa edicijom svoje karte i da planira godišnje objaviti najmanje jednu ploču, a u slučaju dobrog prijema iste, te će, ukoliko bude kadar prikupiti dovoljno podobnih osoba za rezbarenje, cijeli rad završiti za šest godina. Već je tada nagovijestio da će stupiti u kontakt s Prixnerom. Bakrorezac je radi pojašnjenja zadatka doputovao u Peštu, a primio se i rukovođenja rezbarskim radovima. Tada mu se priključio Ferenc Karacs. Prixner je 20. ožujka 1799. godine sklopio ugovor s Lipszkyim, prema kojemu će jedan list izraditi za 600 forinti – iz čega će isplatiti i Karacsu. Prixner se primio i nabavke odgovarajućeg papira. Rezbarenje je kasnilo jer su županije odugovlačile i kasnile sa povratom nacrtu karata. Tek su 1803. godine završeni svi segmenti karata, pa su tada započeli sa bakrorezačkim radovima. Lipszky je 1. prosinca izvijestio da je prvi segment (br. VIII) već u rukama bakroreza i da će ga oni završiti i tiskati do svibnja. Što se tiče ostalih, sporazumjeli su se da u svaka naredna četiri mjeseca završe po jedan list.

No, bakrorezački radovi nisu tekli po planu pa je zato Lipszky pred magistratom grada Pešte optužio Prixnera za nepoštivanje ugovora. Sporna su pitanja rješili na način da su 19. veljače 1804. godine sklopili novi ugovor. U njemu su znatno smanjena Prixnerova opterećenja, a istodobno je dobio i veću

**(Alt, Jakob) Kunike, Adolph: »
Stadt Semlin, Syrmien.
Wien, 1826.**

**Hrvatski državni arhiv
Horvát Állami Levéltár**

szett műszaki berendezésekről rajzokat, illetve oklevélmásolatokat. Hatvanéves korában maga is térképkiadásra vállalkozott, Európa Magyar atlaszának 24 lapjából 21-et el is készített, azonban anyagi lehetőségeinek híján nem tudta a kiadást elvégezni.

Lipszky 1799. január 12-én arról számolt be Festeticsnek, hogy hamarosan hozzáfog a térkép kiadásához, évente legalább egy táblát megjelentet, és sikeres fogadtatás esetén, ha elegendő alkalmas személyt tud összeszedni a metszéshez, hat év alatt a művet teljes egészében megjelenteti. Már ekkor jelezte, hogy ez ügyben felveszi a kapcsolatot Prixnerrel. A rézmetsző a feladatok tisztázására Pestre utazott és elvállalta a térkép metszési munkálatainak irányítását is. Ekkor csatlakozott hozzá Karacs Ferenc. Prixner 1799. március 20-án szerződést kötött Lipszkyvel, amely szerint egy lapot 600 forintért készít el, és

ezért nemcsak a tiszta átrajzolást végzi el, de ő fizeti Karacs munkáját is. Prixner vállalta a megfelelő papír beszerzését is. A vármegyei térképvázlatok visszaküldésének elhúzódnásával a metszés is késett. Csak 1803-ra készültek el a szelvények, és csak ekkor kezdődhetett meg a térképlapok rézbemetése. December 1-jén már arról tudósított Lipszky, hogy az első szelvény (a VIII. számú) a rézmetszők kezében van, májusra befejezik a metszést és akkor kinyomtatják a szelvényt, a továbbiakra pedig abban állapodtak meg, hogy négyhavonta készítenek el egy új lapot.

A metszés munkálatai nem a terv szerint haladtak, ezért mint szerződésszegőt Lipszky beperelte Prixnert Pest város tanácsa előtt. A vitás kérdéseket végül 1804. február 19-én egy új szerződés megkötésével tisztázták. Ebben jelentősen csökkentették Prixner

plaću. Ova dva ugovora pružaju jedinstvenu informaciju o gravuri karte te ih zato monografija donosi na originalnom jeziku.

Iz ugovora se da rekonstruirati da je Lipszky prvobitno Prixneru htio platiti 600 forinti po segmentu, tako da bi u tome iznosi bili sadržani i materijalni troškovi, kao i plaća Karacsu. Novi je ugovor je posebno riješio plaću Karacsu koji je dobio 500 forinti po ploči, zatim čistopise crteža nije trebao izraditi Prixner, koji je i nadalje dobio 600 forinti po (bakrenoj) ploči. Međutim, prema članku Györgya Gyurikovitsa, dva su bakroresca dobila više i od spomenutog iznosa u ugovoru.

Objavljivanje

Čak ni stručna literatura ne pruža jedinstvenu sliku o okolnostima pod kojima je karta bila objavljena. Upravo je zato neophodno poznavanje činjenica do kojih se došlo putem istraživanja, a na osnovu izvora.

Mapa nije u Pešti izrađena samo nominalno, kako to neki tvrde, nego i u stvarnosti. Dokumenti o smještaju Lipszkog svjedoče da je on iznajmio tri sobe od stanodavca: dvije za sebe, a treću za tiskarnicu i tiskanje. Kako knjigovodstveno nije naznačena posebna plaća za tiskare, vjerojatno je tiskanje obavljao on sâm ili pak njegovi neposredni suradnici (možda njegov posilni). Plaćanje tiskara se javlja tek među izdacima godine 1810., prilikom tiskanja *Tabula generalis*, no Lipszky tada više nije boravio u gradu, nego je bio u svojoj jedinici.

Na temelju stručne literature, monografija ukratko prikazuje i okolnosti izrade bakroreza. Ona također donosi i nakladu objavljene karte na osnovu špekulativnog proračuna. Prilikom procjene istog, kao osnovu su uzeli prosječni tehnički kapacitet bakroreza te zato analiza daje kratki prikaz postupka umnožavanja i ograničenja kapaciteta. Broj otisaka s bakrene ploče u slučaju kartografskih tiskarnica većina stručne literature procjenjuje na 1500 - 4000 komada. Bečki profesor Johannes Dörflinger daje nešto šire okvire: prvenstveno na osnovu podataka kartografskih izdavača, on je broj primjeraka procijenio od 500 do 5000.

Za određivanje broja otisaka kartografskih segmenata mogu se koristiti i bilješke, kao i evidencije Jánosa Lipszkog. Iz njih se može utvrditi kada, u koliko primjeraka i na kakvom papiru su izrađivani otisci, tko su bili distributeri i koliko je koštao cijeli poduhvat. Svi ovi prikazi nalaze se u dodacima monografije. Broj primjeraka se procjenjuje između 1800 i 2100, s tim da za pojedine segmenata nije napravljen isti broj otisaka (najviše je izrađen VIII. segment, ukupno 2088 primjeraka, pa su zacijelo ovi primjerci korišteni za reklame i kao ogledni uzorci u službenim dopisima). Repertorij je objavljen u 1200 primjeraka, a *Tabula generalis* u oko 1500 komada.

Oko 60-65 % mapa je izrađeno na švicarskom papiru tipa *velin*. Na skupljem engleskom velinu tiskano je svega 1-6 % kartografskih segmenata, a između 1808. i 1809. godine, kada su sve bakrene ploče zgotovljene, na ovaj su papir tiskali cijelu seriju u još 22 primjerka.

terheit, ugyanakkor kedvezőbb bérezést kapott. A fennmaradt két szerződés egyedülálló információt nyújt a térkép metszésére, ezért a monográfia eredeti nyelven közli azokat.

A szerződésekből rekonstruálható, hogy eredetileg Lipszky szelvényenként 600 forintot akart fizetni Prixnernek úgy, hogy abban az anyagköltség és Karacs munkadíja is benne foglaltatott. Az új szerződés aztán Karacs bérezéséről külön rendelkezett, aki 500 forintot kapott lemezenként, a tisztázati rajzokat nem kellett Prixnernek elkészítenie, és továbbra is 600 forintot kapott lemezenként. Gyurikovits György cikke szerint azonban még ennél az összegnél is többet kapott a két rézmetsző.

Megjelentetés

A térkép megjelentetési körülményeiről még a szakirodalom sem nyújt egységes képet, ezért szükséges rögzíteni a források alapján és a kutatások során tisztázott tényeket.

A térkép nemcsak címében készült Pesten, mint azt néhányan állítják, hanem ténylegesen is. Lipszky szállásügyeiről készített iratok tanúsítják, hogy összesen három szobát vett igénybe szállásadójától: kettőt a saját számára, *egy szobát pedig a sajtó és a nyomda* számára. Mivel a pontosan vezetett könyvelésben nincsen nyomdásznak fizetett bér feltüntetve, így valószínűsíthető, hogy a nyomtatást Lipszky maga végezte vagy közvetlen munkatársaival (esetleg tisztiszolgájával) végeztette. Csak a *Tabula generalis* nyomtatásakor, 1810-ben szerepelt a nyomdász fizetése a kiadási tételek között, Lipszky ekkor már nem tartózkodott a városban, hanem alakulatánál szolgált.

A monográfia a szakirodalom alapján röviden ismerteti a rézmetszet elkészítési körülményeit. Ugyancsak spekulatív számítások alapján közli a szakirodalom a Lipszky-térkép megjelenési példányszámát. Ennek meghatározásakor a rézmetszés általános technikai kapacitását veszik alapul, ezért az elemzés röviden áttekinti a korabeli sokszorosítási eljárások mikéntjét és mennyiségi határait. A szakirodalom többsége a rézlemezzel készíthető levonatok számát 1500–4000 darabban határozza meg (térképi jellegű nyomtatványok esetén). Johannes Dörflinger bécsi professzor szélesebb határok között, 500–5000 közé teszi a példányszámot, elsősorban térképkiadási adatok alapján.

A térképszelvényekből készített levonatok számának megállapításához Lipszky János nyilvántartásai használhatók, amelyekből megtudható, hogy mikor és hány példányban, milyen papíron készültek levonatok, kik foglalkoztak terjesztéssel, mennyibe került az egész vállalkozás. Ezek a kimutatások szerepelnek a monográfia függelékében. A térkép példányszáma közelítőleg 1800 és 2100 közé tehető, az egyes szelvényekről nem egyforma mennyiségben készítettek levonatokot (legtöbb a VIII. szelvényről készült, összesen 2088, nyilván azért is, mert ennek darabjait használták fel a különféle reklámokban, hivatalos levelekben az egész vállalkozást bemutató mintalapokként). A Repertorium 1200 példányban jelent meg, a *Tabula generalis*-ből 1500 körüli példányt nyomtattak.

Nakon toga je zbog ratnih uvjeta bilo otežana opskrba papirom – pa su tiskali seriju od 150 komada (oko 5-7 % ukupne naklade) na relativno jeftiniji, tzv. četvrtkartonski papir. Godine 1809. je Lipszky dao tiskati seriju od 200 komada za potrebe vojske na velin iz Iglaua (oko 11 % ukupne naklade). Za zadovoljenje daljnjih potreba bilo je potrebno sve više papira pa su švicarski velin zamijenili sa „sveučilišnim papirom (*Univertitätspapier*), a 1809. godine su izradili 321 komada potpune serije (17,5 %). 575 svezaka *Repertorija* tiskali su na tiskarski i papir lijepljen tutkalom, a po 24 svezaka na poštanskom, odnosno pisaćem papiru. Nakon uspostavljanja mira, trgovački su kanali za nabavku papira ponovo normalizirani pa je *Tabula generalis* tiskana isključivo na švicarskom velinu (objavljeno je samo 9 serija na engleskom velinu, zasigurno za ciljeve reprezentacije.)

Stručna literatura također nije uspjela zauzeti jedinstveni stav u pogledu vremena objavljivanja. Osnova za različite datume je godina objavljivanja koja se nalazi na samoj mapi, ili u boljem slučaju, objavljeni novinski članak o karti. Neophodno je, međutim, utvrditi što smatramo godinom objavljivanja jer pojedini segmenti nisu tiskani u isto vrijeme, a sa segmenata su izrađivali i sve novije i novije otiske. Ako kao vrijeme objavljivanja uzmemo trenutak kada se za pojedini segment prvi puta objavio otisak, tada su okvirne godine za izdavanje mape 1804-1808. Iz popisa je jasno da se originalni ugovor sklopljen s bakrorescima, tj. da se u svaka četiri mjeseca objavi po jedan segment karte, nije mogao održati, pa je u prosjeku proteklo pola godine između izdavanja dvaju segmenata. Zadnji otisak sa karte je u okviru poduhvata Lipszkog izrađen u ljeto godine 1811.

Glavni je distributer mape bila peštanska knjižara Kilián Testverek (Braća Kilián) koja je opskrbila i ostale tvrtke. Bečka je partnerska trgovačka firma bila Kunst- und Industrie-Comptoir, kao i izdavačka kuća Artaria, također iz Beča (kasnije je ova tvrtka nabavila ploče za tiskanje karte, pa je od 1868. do 1871. ponovo tiskala mape), zatim Becker iz Gothe i još neke manje knjižare. Pretplatnici su kupili ukupno oko 650 primjeraka. Putem Ugarskog namjesničkog vijeća su bile pozvane sve županije da za svoje potrebe od nje uzmu po dva primjerka, no županijske su se skupštine uglavnom odlučile za kupovinu jednog primjerka.

Među izvorima od posebnog značaja je vlastoručni popis Lipszkog o sažetim izdacima i prihodima. Lipszky je 1797. godine uložio 500 forinti za pokretanje poduzeća. Nakon toga je od grofa Györgya Festeticsa dobio 2000 forinti, zatim je od strica dr. Pála Lipszkog liječnika iz Nógrada u više navrata dobio najmanje 4500 forinti. Između 1797. i 1803. godine imao je 13 580 forinti izdataka i primitaka. Nakon tog perioda, pa sve do kraja 1808. godine finansijsko je rukovođenje poduzeća obavljala tvrtka Kilián Testvérek, potom devet mjeseci Lajos Schedius, a poslije njega, sve do kraja 1812. godine jedan rođak Lipszkoga - izvjesni János Ondrus. Može se reći da je izdavanje karte u cjelini bilo uspješno jer su do proljeća 1812. godine izdaci iznosili 60 686 forinti i 32 krajcara, a prihodi 89 126 forinti i 4 krajcara.

A térkép alapanyaga elsősorban svájci velin volt, az összes szelvény közel 60-65%-a készült ilyen papírra. A drágább angol velinre igen keveset, a szelvények 1-6%-át nyomtatták. 1808–1809-ben, az összes lemez elkészülte után ilyen papírra nyomtattak 22 teljes sorozatot. Ezt követően — a háborús viszonyok miatt akadozó papírellátás miatt — viszonylag olcsó anyagra, negyedkartonra nyomtak 150 sorozatot, az összes példány kb. 7-9%-át. 1809-ben Lipszky a hadsereg számára iglauri velinre nyomtattatott 200 sorozatot, az összes példány közel 11%-át. A további igények kielégítésére még több papírra volt szükség, ezért a svájci velint egyetemi papírral pótolták, és 1809-ben 321 teljes sorozatot nyomtattak, az összes szelvény 17,5%-át. A repertoriumból 575 kötetet nyomtattak nyomó-, illetve félényvezett papírra, illetve 25-25 kötetet nyomtattak posta- és írópapíron. A béke helyreálltával a papírkereskedelem csatornái újra megnyíltak, mert a *Tabula generalist* kizárólag svájci velinre nyomtatták (csak 9 sorozat jelent meg angol velinen, bizonyára reprezentatív céllal).

A szakirodalom ugyancsak nem tudott egységesen állást foglalni a megjelenés idejéről. Az eltérő dátumok alapjául a térképen is rögzített megjelenési év vagy jobb esetben a térképről szóló folyóiratcikkek szolgáltak alapul. A fent említett nyilvántartások alapján ez is pontosítható. Szükséges azonban rögzíteni, hogy mit tekintünk a megjelenés dátumának, ugyanis az egyes szelvényeket nem egyidőben nyomták, és a szelvényekről számos alkalommal készítettek újabb és újabb levonatot. Ha a megjelenés idejének azt az időpontot tekintjük, amikor egy-egy szelvényről először jelent meg levonat, akkor a térkép megjelenésének évköre 1804–1808. Az összeírásokból az is világos, hogy a rézmetszőkkel kötött eredeti megállapodást, vagyis hogy 4 havonta jelenik meg egy-egy új szelvény, nem tudták tartani, és átlagosan fél év telt el két szelvény megjelenése között. A térképből a Lipszky-vállalkozás keretein belül 1811 nyarán nyomtattak utoljára.

A térkép központi szállítója a pesti Kilián Testvérek Könyvkereskedés volt, ő látta el a többi céget is. A bécsi társkereskedőcég a Kunst- und Industrie-Comptoir volt, valamint az ugyancsak bécsi Artaria kiadóvállalat (később ez a cég szerezte meg a térkép nyomólemezeit, és 1868-ban és 1871-ben újabb térképlevonatokat készített arról!), valamint a gothai Beckers és más kisebb könyvkereskedő boltok. Összesen közel 650 példányt vásároltak meg az előfizetők. A vármegyéket a Helytartótanács útján szólították fel arra, hogy a térkép két példányát vegyék meg a maguk számára, általában azonban csak egy példány megvásárlásáról döntöttek a megyegyűlések.

A források között is kiemelkedő értékű Lipszky saját kezű — sajnos több helyen sérült — összeírása, amelyben a teljes vállalkozás kiadásait és bevételeit foglalja össze. Először 1797-ben fordít saját tőkéjéből 500 forintot a vállalkozás megindítására. Ezt követően gr. Festetics Györgytől kap 2000 forintot, majd a Nógrádban orvosdoktor Lipszky Pál nagybátyjától kap több részletben legalább 4500 forintot. 1797 és 1803 között 13 580 forint kiadása és bevétele volt. Ezt követően a vállalkozás pénzügyi kezelését a Kilián Testvérek Könyvkereskedés végezte 1808 végéig, majd kilenc hónapig Schedius Lajos, azt követően pedig Lipszky egyik rokona, Ondrus János intézte a vállalkozás pénzügyi részeit, egészen 1812. április végéig. Összességében sikeresnek mondható a térkép kiadása, mert 1812 tavaszáig a kiadások 60 686 forint 32 krajcárba kerültek, a bevétel pedig 89 126 forint és 4 krajcár volt.

Prodaja i distribucija

Glavni prodavač mape Lipszky bilo je peštansko poduzeće Kilián Testvérek (Braća Kilián). Nakon odredbi prosvjetiteljskih vladara (naročito Josipa II) o liberalizaciji trgovine knjigama, broj knjižara u Pešti i Budimu je naglo porastao, pa dok ih je 1785. godine u gradu bilo svega šest, 1790. se njihov broj povećao na deset, a Ádám Kilián je također bio sudionik ovog zamaha. On je od 1789. vodio peštansku podružnicu bečke tvrtke Józsefa Stachela, 1794. godine se osamostalio i od tada je, zajedno sa svojim mlađim bratom Györgyom, vodio tvrtku pod nazivom Kilián Testvérek. Djelovanje tvrtke nastavili su i njegovi potomci sve do 1853. godine, kada je tvrtka pala u stečaj i prestala s radom. Ova se trgovačka kuća prvenstveno bavila prometom knjiga, a ne izdavaštvom.

Braća Kilián su u više navrata sudjelovala u poduhvatu Lipszkoga, tako su npr. godine 1802. oni trebali preuzeti distribucije karti slobodnih kraljevskih gradova Pešte i Budima. Mada se ovaj pokušaj izjalovio, veze sa njim su sačuvali. Lipszky u svom izvješću od 1. prosinca 1803. godine za časopis *Zeitschrift von und für Ungaren* naglašava da njegov rad nije istovjetan s ostalim kartografskim radovima koji se mogu nabaviti u trgovini, nego da ga želi objaviti u ograničenom broju primjeraka za uži krug korisnika. S tim su ciljem izdali reklame za pretplatu kako bi saznali koliko će primjeraka biti potrebno tiskati. Pretplata se mogla izvršiti samo za kompletno djelo: kartu od 9 plus 3 stranice (*Mappa generalis*), Repertorij i opću preglednu kartu (*Tabula generalis*), jer su navedene dijelove izrađivači smatrali organskom cjelinom. Za glavne je distributere imenovao poduzeća Kilián Testvérek, odnosno Kunst- und Industrie-Comptoir za Beč. Pretplate su primane do kraja kolovoza 1804. godine.

Tvrta Kilián Testvérek je 20. veljače 1804. godine izdala dvojezični oglas na njemačkom i mađarskom jeziku u kojem opisuje značajke i vrijednosti mape, kao i obavijest da će njezina pretplatnička cijena biti 60 forinti, s napomenom da će joj «cijena u radnji biti znatno povećana.» Knjižara je 1. listopada izdala novi oglas u kojem izvještava o izlasku prvog segmenta, na osnovu kojega pretplatnici mogu odlučiti da li će se pretplatiti na mapu. Knjižara Kilián Testvérek je obavljala prodaju karte sve do 1809. godine.

Árusítás, forgalmazás

A Lipszky-térkép fő forgalmazója a pesti illetőségű Kilián Testvérek Könyvkereskedés volt. A felvilágosult uralkodók, különösen pedig II. József könyvkereskedelmet liberalizáló rendelete után a könyvkereskedők száma Pest-Budán is megnőtt: míg 1785-ben csak hat tevékenykedett a városokban, addig 1790-re számuk már 10-re emelkedett. E fellendülés egyik résztvevője volt Kilián Ádám, aki a bécsi Stachel József pesti fióküzletét vezette 1789-től. 1794-ben önállósult, ettől kezdve öccsével, Györggyel Kilián Testvérek néven működött boltjuk. A vállalkozást utódaik is folytatták, mígnem 1853-ban a cég csődbement és megszűnt. A kereskedés elsősorban könyvterjesztéssel foglalkozott és nem saját kiadással.

A Kilián Testvérek több alkalommal is részt vettek Lipszky vállalkozásaiban, így 1802-ben ők vállalták volna Pest és Buda szabad királyi városok térképének terjesztését. Bár ez a kísérlet végül meghiúsult, a későbbiekben is megmaradt a munkakapcsolat. Lipszky 1803. december 1-jén a *Zeitschrift von und für Ungernben* arról is beszámolt, hogy műve nem azonos a kereskedelmi forgalomban kapható többi térképpel, hanem csak igen korlátozott számban kívánják megjelentetni, egy szűk közönség számára. E célból előfizetést hirdettek, hogy megtudják, mennyi példányt kell majd nyomtatni. A 9+3 lapos térképre (a *Mappa generalisra*), a *Repertoriumra* és az áttekintő térképre (*Tabula generalis*) csak együtt lehetett előfizetni, mert azokat szerves egységnek tekintették a készítőik. A térkép fő forgalmazójaként a Kilián Testvéreket nevezték meg, illetve Bécsben a Kunst- und Industrie-Comptoir céget. Előfizetni 1804. augusztus végéig lehetett.

1804. február 20-án a Kilián Testvérek egy kétnyelvű, német és magyar fizetési felhívásban méltatta a térkép értékeit, és tudósított arról, hogy a térkép előfizetési ára 60 forint lesz, de azon kívül „a boltbéli ára jóval fel fog emeltetni”. 1804. október 1-jén a könyvkereskedés újabb közleményt jelentetett meg, amelyben az első szelvény megjelenéséről tudósított és arról, hogy ennek alapján az előfizetők eldönthetik, hogy előfizetnek-e a térképre. A térkép forgalmazását 1809-ig látta el a Kilián Testvérek könyvkereskedés.

Opis poduhvata Lipszkog

Karta Ugarske Jánoša Lipszkog sastoji se od tri dijela: između god. 1804. i 1808. objavio je 9 velikih detaljnih ravnih karata (*Mappa generalis*), nakon nje je slijedilo kazalo geografskih imena (*Repertorium*), a na kraju je tiskana pregledna (opća) karta (*Tabula generalis*) kojom je 1810. okončan poduhvat.

Autor je *Mappu generalis* htio objaviti na 5x5 tj. na sveukupno 25 regal listova, no nije se usudio upustiti u poduhvat tako velikih razmjera. Zato se isprva odlučio za tisak 16, a zatim za samo 9 listova. U širem smislu karta predstavlja povijesnu Ugarsku, a pogranične teritorije obuhvaća onoliko koliko još stane na kartu. Dimenzije cijele neobrezane karte su 210x160 cm.

Premda autor ne donosi njezino mjerilo, prema danim je podacima domaća stručna literatura općenito prihvatila mjerilo 1: 469 472. Prema ranijim istraživanjima točno je ustanovljeno mjerilo iste 1: 480 000. Na 11,3% listova karata su ilustracije, 31,6 % su inozemni teritoriji, a 57,1 % čini teritorij povijesne Ugarske.

Nužnost uvoda u repertorij tj. kazalo imena, autor obrazlaže na slijedeći način: «Povod za izradu ovog repertorija je bila mali omjer karte, koju sam morao prihvatiti iz više razloga prilikom izrade karata Ugarske, Hrvatske itd. Naime, zbog skućenog prostora nije bilo moguće unijeti na kartu sve moguće nazive koje trebaju znati ne samo trgovci, već i svaki putnik, a naročito stranac ovdje u zemlji.»

Načelo izrade karte vezano je za jednoznačno određivanje pojedinih mjesta i objekata, tako da je kod nekih natuknica dana samo najkarakterističnija kvalitetna kategorija (*qualitas*), primjerice ako je u jednom slobodnom kraljevskom gradu postojala gostionica, staklarna, topla voda i sl., iz dijela repertorija to nećemo moći saznati, a iz preglednog rada pak ne možemo izvoditi zaključke o industriji Ugarske, niti o povijesti njezinog gospodarstva.

Opširnost prvoga dijela Repertorija ne može se prenijeti i za erdeljski dio, jer dok u prvome ima 269 različitih *qualitasa*, u drugom dijelu ih ima svega 36. Ova razlika u *qualitas*-u proizlazi iz svojstvenosti erdeljske administracije npr. „székek“ (teritorij Sikulaca), a ujedno se ovdje koristi samo dio karakteristika koje su korištene u dijelu o Ugarskoj. Zato ovaj dio može služiti eventualno za analizu naziva mjesta i administrativne mreže naselja.

Tabula generalis je verzija *Mappe generalis* na jednom listu, umanjena na jednu trećinu u mjerilu 1:1 440 000. Na njoj su linijama označeni segmenti pojedinačnih karata.

Lipszky János térképészeti vállalkozásának jellemzése

Lipszky János Magyarország-térképe három részből áll: 1804–1808 között jelent meg a kilenc lapos nagy és részletes általános térkép, a *Mappa generalis*, ezt követte 1808-ban a térkép összes helységének és egyéb feltüntetett földrajzi elemének névmutatója, a *Repertorium*, végül pedig az áttekintő térkép, a *Tabula generalis* zárta le a vállalkozást 1810-ben.

A *Mappa generalis*-t eredetileg 5x5, összesen 25 regál-lapon szerette volna kiadni a szerző, azonban ilyen méretű vállalkozásba végül nem mert belefogni, ezért előbb 16, majd végül 9 lapos térkép elkészítése mellett döntött. A térkép a tág értelemben vett történelmi Magyarországot ábrázolja, valamint a környező területekből annyit, amennyi a térképlapra még ráfért. A teljes térkép mérete körülvgatlanul 210x160 cm.

Bár a méretarányt nem tüntetik fel a térképen, de a megadott adatok alapján a hazai szakirodalom az 1:469 472 méretarányt fogadja el általánosnak. Korábbi kutatások alapján már bizonyítottnak tekinthető, hogy a méretarány egész pontosan 1:480 000. A térképlapok 11,3%-ában van illusztráció, 31,6%-a külföldi területeket, 57,1% a történelmi Magyarország területét ábrázolja.

A *Repertorium*, vagyis a mutatókönyv bevezetőjében annak szükségességét a szerző azzal indokolta: Jelen Repertoriumhoz az a kis lépték szolgáltatott indítékot, amelyet több okból Magyarország, Horvátország stb. térképénél elfogadtam, és ami a kapott szűk hely miatt nem engedte meg az előforduló tárgyakkal minden szokásos megnevezését a térképre is felvenni, melyeket nemcsak a kereskedőknek, hanem minden utazónak, különösen az idegeneknek itt az országban nélkülözhetetlenül tudni kell.

A mű felépítésének alapelve volt az egyes települések és objektumok egyértelmű meghatározása, ezért az egyes címszavaknál a legjellemzőbbet (legjelentősebb kategóriát) igyekezett megadni minőségként (qualitas), így ha egy szabad királyi városban volt is vendégfogadó, üvegmű, melegvíz stb., azt a repertoriumi anyagból nem tudjuk meg, az áttekintő műből nem lehet pl. Magyarország iparára gazdaságtörténelmi következtetéseket levonni.

A Repertorium első részét jellemző részletesség nem mondható el az erdélyi anyag feldolgozásáról, mert míg az előbbiben 269 különféle qualitas szerepel, a második részben csak 36, eltérő qualitas csak az erdélyi közigazgatási sajtáságból adódik (pl. székek), a magyarországi stb. részben használt minősítéseknek pedig csak töredékét alkalmazza. Ez a rész így legfeljebb a települések névalakjainak és a közigazgatás–településhálózat vizsgálatára használható.

A *Tabula generalis* egy lapos, a *Mappa generalis* egyharmadára kicsinyített változata, méretaránya 1:1 440 000. A térképen vonallal jelölték a kilenc lapos térkép egyes szelvényeinek „határait”, vagyis az áttekintő térképről leolvasható, hogy melyik szelvény tartalmazza a részleteket az egyes vidékekről.

Nastavak «života» karte

Tadašnji su stručni listovi s pozornošću pratili cijeli kartografski poduhvat Lipszkog od samog početka, davali su obavijesti o svakoj važnijoj fazi, još su puno prije izlaska same mape tiskane njezine umanjene skice, a naposljetku su pri objavljivanju kartografskih segmenata davali prilično detaljne kritičke prikaze o njima. Sumarni prikaz o kartografiji Austrijske monarhije iz 1803. godine je okarakterizirao još nedovršen poduhvat na sljedeći način: «Ukoliko želim imati dobru kartu Ugarske, naše najiskrenije i najtemeljnije nade polažem u carskog i kraljevskog kapetana Jánosa Lipszkog iz Pešte.» Još prije objave karte Lipszky je poslao njezin nacrt Ferencu Zachu, koji ju je dao gravirati u bakru i tiskati u siječanjskom broju (I/1804) *Monatliche Correspondenz*. Karta je bila u mjerilu 1: 2 400 000, dakle jedna petina omjera karata Lipszkyja. Ovu kartu preuzima i *Allgemeine Geographische Ephemeriden* u svom prilogu karata 1806. godine.

List *Domovinska izvješća* (Hazai Tudósítások) je već 1807. godine donio recenzije o karti, naglašavajući «da ova karta kako po preciznosti, tako i po ljepoti nadilazi sve što je do sada u Ugarskoj izašlo iz tiska.»

Kartu je jako cijenio i Napoleon, a ruski se car zahvalio palatinu Josipu što mu je poslao jedan primjerak. U nedostatku bolje karte nju su koristili još i za vrijeme revolucije 1848–1849. godine.

Sve do 1812. godine pravili su otiske s ploča. Poslije ih je umirovljeni pukovnik Lipszky ponio sa sobom na obiteljski posjed. Nakon njegove smrti, nasljednici su, vjerojatno za vrijeme dugog parničenja, prodali vrijedne bakrene ploče. Njihova daljnja sudbina je nesigurna, a o njihovim se «putešestvijama» može saznati jedino po otiscima raznih nakladnika.

Tako je npr. praški nakladnik Marcus Berra 1849. objavio *Mapp-u generalis* s originalnih ploča, s tim da je naziv dopunio svojim imenom i godinom izdavanja. Nakon njega ploče su dospjele u Beč kod nakladnika Artaria, koji je 1868. i 1871. godine napravio otiske sa njih. Pod šifrom su naznačili i novog vlasnika ploča. Bakrene ploče su ponovo gravirali i nadopunili rezom novih željezničkih pruga. Tvrtka je 1863. sastavila spisak bakroreza: tu se pojavljuje 12 komada ravnih mapa dijelova Ugarske od Jánosa Lipszkog na 12 ploča i jedan primjerak sumarne karte. Ovu zadnje spomenutu prilikom revizije godine 1875. više nisu našli na mjestu.

Manje znamo o sudbini *Tabule generalis* jer sa nje nisu pravili kasnije otiske. U inventarnom je spisku Artarie vjerojatno bila samo kopija bakroreza. Bernard Biller je 1820-tih godina ponovno izradio bakrorez *Tabule generalis*, a rez mu je uspio toliko dobro da bi ga površni promatrač lako zamijenio s originalom. Otisak s ove ploče prvi je put objavljen pod imenom Antona Paterna, potom je u više prilika pravio otiske i Marcus Berra u Pragu.

A térkép utóélete

Lipszky térképészeti vállalkozását a korabeli szaklapok már a születése pillanatától figyelemmel kísérték, valamennyi fontosabb állomásáról hírt adtak, a térképről még annak megjelenése előtt kicsinyített vázlatot közöltek, végül a szelvények megjelenésekor részletes recenziókat is megjelentettek róla. 1803-ban az Osztrák Monarchia térképészetéről szóló összefoglaló már úgy jellemezte a még el sem készült vállalkozást: „Hogy Magyarország jó térképét bírjuk, arra a legközelibb és legmegalapozottabb remény a pesti Lipszky János cs. kir. kapitányon alapul.” Lipszky még a megjelenés előtt küldött a térképről vázlatot Zach Freencnek, aki azt rézbe metszette és a *Monatliche Correspondenz* 1804. januári számában meg is jelentette azt. E térkép pontosan ötöde a Lipszky-térképnek, léptéke 1:2 400 000. Ezt a térképet veszi át az *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 1806. évi térképmelléklete.

A Hazai Tudósítások már 1807-ben méltató recenziót közölt a térképről, mondván, hogy „ezen mappa mind az accuratiora, mind a szépségére nézve mindent felülhalad, ami eddig Magyarországról kijött.”

A térképet Napóleon is nagyra értékelte, valamint köszönetét fejezte ki az orosz cár is József nádornak egy neki küldött Lipszky-térképért. A térképet – jobb híján — még az 1848/49-es szabadságharcban is használták.

A lemezekről 1812-ig készítettek levonatokat, ezután ezeket a nyugalomba vonuló Lipszky ezredes családi birtokára magával vitte. Halála után örökösei a pereskedés idején valószínűleg áruba bocsátották az értékes rézlemezeket is. Azok további sorsuk bizonytalan, és csak az egyes kiadók által készített levonatokból tudhatunk meg részleteket vándorlásukról.

1849-ben a prágai MARCUS BERRA adta ki a *Mappa generalist* az eredeti lemezekről, kiegészítve a címfeliratban a saját nevével és a megjelenés évével. Ezt követően Bécsbe kerültek a lemezek, az Artaria iadóvállalathoz, amely 1868-ban és 1871-ben készített levonatokat róluk. A jelkulcs alatt feltüntették az új tulajdonost is. A rézlemezeket átmetszettek, kiegészítve az új vasútvonalakkal. A cég 1863-ban összeállított rézlemez-jegyzékében már szerepelt Lipszky János 12 lapos Magyarország térképe, összesen 12 lemez, valamint Lipszky 1 lapos térképe. Ez utóbbihoz a megjegyzés rovatban feljegyezték, hogy az 1875. évi revízió alkalmával már nem találták.

A *Tabula generalis* sorsáról kevesebbet tudunk, mert erről a későbbiekben nem készítettek levonatot, az Artaria-jegyzék darabja is egy teljes metszetszerű lemeze lehet. Az 1820-as években Bernard Biller teljes egészében ismét rézbe metszette a *Tabula generalist*, és munkája olyan jól sikerült, hogy a felületes szemlélő könnyen eredetinek is vélheti azt. Előbb ANTON PATERNO neve alatt jelent meg erről a lemezről levonat, majd a prágai Marcus Berra adott ki róla több alkalommal levonatokat.

Daljnje karte rađene na osnovu mape Lipszkog

Mape Lipszkog korištene su za izradu drugih karata skoro do kraja osamnaestog stoljeća. Katalog koji je naznačen u monografiji nabraja samo one karte kod kojih je označeno da su izrađene na osnovu mape Lipszkog, ali je zasigurno mnogo više onih koji su za izradu karata koristili njegove radove. Tako je npr. Joseph Riedl izradio četiri plošne karte o Srbiji i Bosni, koje je namijenio kao dopunu *Mappe generalis*, zato se trudio da omjere i izradu prilagodi njoj.

Karta Lipszkog često je i u kasnijim vremenima služila kao osnova za izradu novijih kartografskih izdanja. Na temelju nje su rađene županijske, bojne i okolišne karte, kao i karte crkvenih oblasti (biskupije i nadbiskupije). Bila je korištena i kao izvor za ilustrativni kartografski materijal za knjige, pored domaćih korisnika čak se i na engleskom jezičnom području pozivaju na nju.

Edmund Zuccheri jedan je od najznačajnijih korisnika karata tipa Lipszky. Njegovo je djelo u razdoblju od 1811. do 1880. godine izdano najmanje šesnaest puta. Karte su objavljene s francuskim i njemačkim naslovom, originalno na četiri segmenta (rezbario ih je Joseph Stöber), a od 1820. mapu su na lijevoj strani nadopunili sa dva manja segmenta, pa je od te godine izdavana na šest listova. Ploče karata su se našle kod više izdavača (nakladnika): Između godina 1811–1813. Kunst- und Industrie-Comptoir, 1816. je nasljednik Joseph Riedl izdao otiske sa ploča, a nakon njega Artaria & Co. Dva je dopunska segmenta izdao vjerojatno poslije 1820. (na njima nema datuma). Tijekom godina 1844., 1847., 1848., 1851., 1853., 1859., 1861., 1864., 1868., 1871. i 1880. također su tiskali karte s bakroreza, s tim da su nazive i administrativne podjele nanovo gravirali sukladno postojećim političkim odnosima.

Prema Lipszkom su rađene i karte Ugarske koje su se pojavljivale u općim atlasima Austrije tijekom prve polovice 19. stoljeća. Izdavači obitelji Mollo su poslije više ponovnih gravura između 1816. i 1834. godine osam puta izdali listove karata.

Möller i Pilsak su izradili topografsku kartu cijele zemlje, prvu 1830., zatim 1834. godine. Rezbarenje je napravio isti Bernard Biller koji je izradio kopiju *Tabula generalis*. Sredinom stoljeća je Lipszky korišten i za mape izdane na mađarskom jeziku. Mihály Magyar je između 1852. i 1854. godine tri puta izdao kartu Ugarske, a prilikom trećeg izdanja je sasavio i kazalo imena.

Pojedini sudionici poduhvata Lipszkog kasnije su se i sami odlučivali za izdavanje mape, i mada u svojim radovima ne spominju mapu časnika kao izvor, njegov je utjecaj ipak neosporan, a takvo korištenje potvrđuju i posredni podaci:

Ferenc Karacs je 1813. godine izdao «Veliku kartu Ugarske sačinjenu od strane pukovnika Lipszkyog na dvanaest listova i Erdelja umanjenu na četiri lista s mađarskim naslovom i imenima, preporučujući njezinu dostupnost, potpunost i jeftinoću. No, ona zbog mađarskih imena nije upotrebljiva za inozemstvo», piše o njoj tadašnji recenzent.

A Lipszky-térképek felhasználásával készült további térképek

A Lipszky-térképeket majdnem a század végéig felhasználták más térképek elkészítéséhez. A monográfiában közreadott katalógus csak azokat a térképeket tudja felsorolni, amelyek címükben is jelölték, hogy Lipszky munkája nyomán készültek, de minden bizonnyal ennél jóval többen használták alapanyagul a szerző térképeit. Így pl. 1810-ben Joseph Riedl 4 lapos térképet készített Szerbiáról és Boszniáról, amelyet a *Mappa generalis* kiegészítésének szánt, és azért méretarányában, valamint kivitelében is ahhoz igazodni igyekezett.

A Lipszky-térkép a későbbiekben is gyakran szolgált alapul újabb térképművek elkészítésskor. Annak felhasználásával készítettek megyetérképet, csata- és környéktérképet, egyházmegyei térképeket. Könyvekhez készült térképmellékleteknek is forrása volt Lipszky munkája: a hazai felhasználókon kívül még angol nyelvterületen is többször hivatkoznak rá.

A Lipszky-térképet felhasználó munkák között a legjelentősebbnek Edmund Zuccheri alkotását tekinthetjük, mert művét 1811 és 1880 között legalább 16 alkalommal adták ki. A francia és német címmel ellátott térkép eredetileg négy szelvényen készült (a metsző Joseph Stöber volt), majd 1820 körül további két kisebb szelvényel egészítették ki a bal oldalon, ez időtől fogva 6 lapon jelent meg. A térkép lemezei több kiadónál is megfordultak: A Kunst- und Industrie Comptoir cég 1811-ben, 1812-ben, 1813-ban adott ki ebből a térképből, 1816-ban az utód, Joseph Riedl jelentetett meg levonatot a lemezekről, ezt követően pedig az Artaria & Co. Valószínűleg a kiadóváltás után készült a két kiegészítő szelvény: az 1820-as évek után (nincs dátum a térképszelvényen), 1844, 1847, 1848, 1851, 1853, 1859, 1861, 1864, 1868, 1871 és 1880 folyamán adtak ki térképet a részlemezekről, a címeket és a közigazgatási táblázatot mindig a fennálló politikai viszonyoknak megfelelően metszették át.

Lipszky nyomán készültek a múlt század első felének osztrák általános atlaszaiban szereplő Magyarország-térképek is, a Mollo család kiadói több átmetszésben 1816 és 1834 között nyolc alkalommal adták ki lapjaikat.

Az egész országot ábrázoló topográfiai térképet készítettek MÖLLER és PILSAK, előbb 1830-ban, majd 1834-ben jelent meg térképük. A térképet ugyanaz a BERNHARD BILLER metszette, aki a *Tabula generalis* másolatát is elkészítette. A század közepén magyar nyelvű térkép is felhasználta Lipszkyt: MAGYAR MIHÁLY 1852 és 1854 között három alkalommal is kiadta Magyarország térképét, a harmadik kiadáshoz névmutatót is készített.

A Lipszky-vállalkozás egyes résztvevői a későbbiekben maguk is vállalkoztak térkép kiadására, és bár munkájukon nem említik forrásul a katonatiszt térképét, de annak hatása vitathatatlan, és felhasználását közvetett adatok is megerősítik:

Karacs Ferenc 1813-ban „kiadta Lipszky ezredes nagy, tizenkét lapos Magyarország- és Erdély-térképét négy lapra kicsinyítve, magyar címmel és nevekkal, annak érthetőségét, olcsóságát és teljességét ajánlja. A magyar nevek miatt azonban a külföld számára nem használható” — írta róla a korabeli recenzens.

Lajos Schedius je zajedno sa inženjerom Sámuelom Blaschnekom htio izdati ispravljenu verziju mape Lipszkog, a ispravke su koristile novije karte Građevinske uprave koja je potpadala pod Namjesničko vijeće. Na izvore upućuje i odabrani omjer, koji je bio točno isti tj. 1:480 000. Kartu su također izdali na devet listova. Njihov se rad uistinu i ne može smatrati novim djelom, nego više kao ispravljena i precizirana edicija mape Lipszky.

Kartografska ostavština Jánosa Lipszkog

Monografija Lipszky nastojala je omogućiti cjeloviti pregled njegovih mapa. Premda je već ranije objavljen u povijesnom stručnom časopis *Fons*, članak je ponovo objavljen u monografiji, prvenstveno zbog teške dostupnosti časopisa, kao i zbog novijih priloga.

Spomenuta monografija sadrži najvažnije izvorne tekstove o kartografskim radovima Janosa Lipszkog i njegovih suradnika u cjelini. Originalna edicija izvornih tekstova na latinskom i njemačkom jeziku znanstvenicima pruža daljnje mogućnosti istraživanja povijesti cjelokupnog poduhvata i izvođenje zaključaka.

Rad Györgya Gyurikovitsa o životu i radu Jánosa Lipszkog, koji je gotovo pao u zaborav, također je objavljen u monografiji zbog njegova kurioziteta i teške dostupnosti. Također su svoje mjesto u monografiji našli i razni tabelarni prikazi, koji zapravo nisu samostalni spisi, ali su izostali iz prethodnog poglavlja, kao tematske cjeline koje su rađene iz pojedinih izvora – na primjer sažetak rubrike *qualitas* iz Repertorija ili upisi repertorija Lajosa Schediusa.

U popisu literature donosi se detaljni bibliografski popis korištene stručne literature koji omogućuje potpuno i temeljito istraživanje djelatnosti Jánosa Lipszkog.

Schedius Lajos Blaschnek Sámuel mérnökkel közösen a Lipszky-térkép korrigált változatát kívánta kiadni, a javításhoz a Helytartótanács alá tartozó Építési Igazgatóság újabb térképeit használták fel. A forrásra utal a választott méretarány is, amely pontosan ugyanannyi, 1:480 000 volt, így a térképet szintén kilenc lapon jelentették meg. Ez a mű nem is tekinthető új alkotásnak, hanem inkább csak a Lipszky-térkép pontosított és helyesbített kiadásának.

Lipszky János térképészeti hagyatéka

A Lipszky-monográfia a Lipszky-térképek teljességre törekvő katalógusát nyújtja. Bár az összeállítás korábban megjelent a Fons című történelmi szaklapban, de annak nehezen elérhető volta és az újabb adalékok miatt a monográfiában ismételt megjelent. Az összeállítás kiegészült a legfontosabb térképváltozatok kartusának bemutatásával.

Lipszky János és munkatársai térképészeti tevékenységének legfontosabb levéltári forrásait a monográfia teljes szövegükben és pontos lelőhelyükkel tartalmazza. A többségében latin és német nyelvű források betűhív közlése lehetővé teszi a tudományos kutatók számára, hogy további vizsgálatok alá vegyék a vállalkozás történetét, és újabb megállapításokat tegyenek.

Gyurikovits György Lipszky János életéről és munkásságáról készített és sajnos feledésbe merült életrajza kuriozitása és nehezen megszerezhetősége miatt került függelékként a kötetbe. Ugyancsak itt kaptak helyet azok a táblázatos összeállítások, amelyek nem önálló iratok, és így az előző fejezetből kimaradtak, vagy pedig az egyes forrásokból készített tematikus összeállítások, mint pl. a *Repertorium* qualitas-rovatának összefoglalása vagy Schedius Lajos Repertoriumának bejegyzései.

Az irodalomjegyzékben a könyvben felhasznált valamennyi szakirodalmi tétel részletes bibliográfiai leírása szerepel, így az Lipszky János tevékenységének teljes feltárását teszi lehetővé.

Pestanae turrets et cultae moenia Budae,
grataque vicinis antra valete jugis,
et sacrae moles specula quas nuper in alta
tractabat mira Weissius arte senex,
cui modo ad ignavas revocanti sidera terras
iniecit gelidas mors inimica manus,
quique^[1] mori immeritus fati mox victor iniqui
effulsit medio lucida stella polo.
Vos etiam dulces longum valeatis amici,
Mossiada^[2] ante alios et Wederice vale,
Quis sine nulla meos comitata gratia ludos
Quis sine non noctes nec placuere dies
Gratia nec studiis fuit ulla, sed usque quierunt
intentata senis scripta Syracusii.
En ego suspensum repeto die pariete ferrum
Imbelli timidum cingor et ense latus

---

^[1] Nečítak rukopis. / Bizonytalan olvasat.

^[2] Nečítak rukopis. / Bizonytalan olvasat.

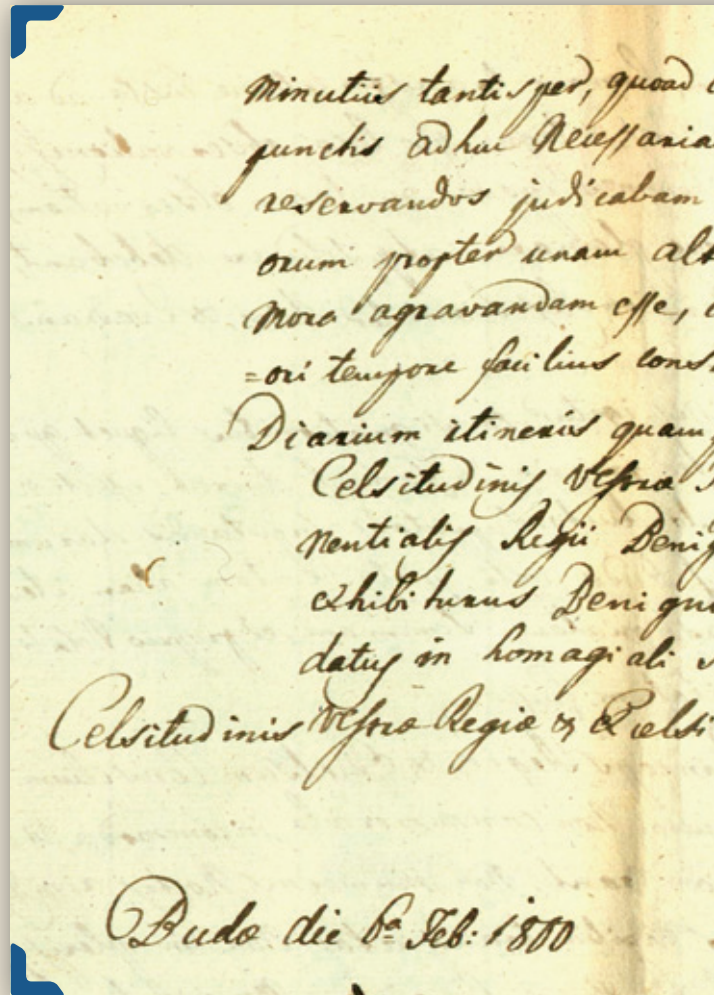

Bogdaničev izvještaj o ekspediciji
upućen Namjesničkom vijeću, 1800.

Mađarski nacionalni arhiv

Bogdanich beszámolója expedíciójáról
a Helytartótanácsához, 1800.

Magyar Nemzeti Levéltár

commodiori tempore in uno alterove
observati ones facere poterent,
Non est timendum si fundum studi
examve observationem longiori
um id & minoribus sumptibus, & beni
um mandum erit.

primum debite redactum fuerit,
Regis, & Praefati Consilii Locumtenentis
suo gratioso obtutui sua via
itati Regis atq; gratis commen
submissione emorior

Consilii Locumtenentis alij Regi.

GRAFOLOŠKO STRUČNO MIŠLJENJE
GRAFOLÓGIAI SZAKVÉLEMÉNY

GRAFOLOŠKO STRUČNO MIŠLJENJE*

POVJERITELJ: Mađarski Državni Arhiv

PREDMET: ispitivanje osobnosti

PRIPREMIO: Zádor Erzsébet
grafolog

PROVJERIO: Véghné Vékony Györgyi
grafolog

Budimpešta, 12. lipanj 2010.

Ime osobe: Bogdanich Daniel Imre

Spol: muško

Dob: razdoblje između 30. i 40. godine

Stručna sprema: visoka

Zanimanje: astronom

Dominantna ruka: desna

Poremećaj vida: nema podataka

Ljekovi: nema podataka

Fizičke promjene: nema podataka

Fiziološke promjene: nema podataka

Neurološke promjene: nema podataka

Psihički poremećaji: nema podataka

Nisu dostupni podaci o mogućim poteškoćama ili sprječavanju spontanosti pisanja.

---

*Studiju je pripremio Grafológiai Intézet Írásszichológiai Szakértő, Oktató és Kutató Kft. (www.grafint.hu) készítette, regiszterski broj: 14/2010.

GRAFOLÓGIAI SZAKVÉLEMÉNY*

MEGBÍZÓ: Magyar Országos Levéltár

MEGBÍZÁS TÁRGYA: személyiségvizsgálat

KÉSZÍTETTE: Zádor Erzsébet
grafológus

ELLENŐRIZTE: Véghné Vékony Györgyi
grafológus

Budapest, 2010. június 12.

A vizsgált személy neve: Bogdanich Daniel Imre

Neme: férfi

Kora: 30 és 40 év közötti időszak

Szakképzettsége: felsőfokú

Foglalkozása: csillagász

Domináns kéz: jobb

Látászavar: nincs adat

Gyógyszerszedés: nincs adat

Fizikai elváltozás: nincs adat

Fiziológiai elváltozás: nincs adat

Neurológiai elváltozás: nincs adat

Pszichés zavar: nincs adat

A kézírás esetleges gátoltságára és a spontaneitás akadályozottságára utaló adat nem áll rendelkezésre.

---

*A tanulmányt a Grafológiai Intézet Íráspszichológiai Szakértő, Oktató és Kutató Kft. (www.grafint.hu) készítette, iktatószám: 14/2010.

Metoda ispitivanja:

- 1./ Makrostrukturalno istraživanje.
- 2./ Mikrostrukturalno istraživanje (povećala, povećanje, istraga linije).
- 1-2. istraživanja su obavljena sistematičnom obradom, način rada je kognitivan, prema kontroliranoj metodi pokreta, na naglašenim simboličkim pokretima, globalne karakteristike: intenzitet, dinamika, prostornost, morfem (horizontalna i vertikalna raširenost, oblik).
- 3./ Dinamično ispitivanje odnosa promjene metode - grafike s obzirom na sadržaj (ispitivanje asinkroniteta između napisanog teksta i grafičke pojave sa sadržajem).

Gledišta istraživanja:

- 1/ Mentalne sposobnosti
- 2/ Energičnost, karakteristike rada
- 3/ Društvenost
- 4/ Osjećajni život
- 5/ Odnos prema sebi

1. Mentalne sposobnosti

Vlasnik rukopisa može se okarakterizirati kao osoba poletnog razmišljanja te dobrih logičkih sposobnosti. Trudi se biti mentalno samostalan, brzo spoznaje bit dobivenih informacija i sposoban je u širem smislu spoznati i povezati te procijeniti događaje.

Dobro se prilagođava raznim situacijama, spreman je na inovativno, a istovremeno uspjeva sačuvati svoju osobnost i autonomiju. Prateći svoje unutarnje prioritete pronalazi one mogućnosti

koje mu omogućavaju napredovanje i osiguravaju postizanje zadanih ciljeva.

Djelotvornost njegova rada osiguravaju njegove organizacijske sposobnost, dobro prepoznavanje biti stvari, procjena situacije i futurističko razmišljanje.

U osnovi je impulzivna osoba, njegova pažnja i interes usmjereni su na više područja i ova osobina određuje njegov odnos prema svijetu, kao i psihičku odnosno mentalnu aktivnost.

U njegovu poimanju stvari mogu se pronaći karakteristike osobe koje upućuju na analitičku tj. detaljnu, a isto tako i na globalnu, sistematsku obradu informacija.

U njegovu načinu razmišljanja, širenju saznanja ipak dominira usredotočenost na detalje, s obzirom da poveznice podvrgava točnim, dubokim analizama i tek potom formira mišljenje. Sposobnost za sistematizaciju je dana, u prvom redu mu je bitan sadržaj, no ipak se može desiti, da – u prilagođavanju vanjskim očekivanjima – osim sadržaja izraziti naglasak dobiva i forma.

U rješavanju zadataka lako koristi već poznate, isprobane, utabane putove, a pored toga je i motiviran u potrazi za novim, kreativnim metodama. Karakteristike njegovog načina razmišljanja određuju već spomenuta fleksibilnost i kontroliranost, istovremeno. Fleksibilnost, jer brzo prepoznaje povezanost, spone i zna reagirati na nove situacije, ali se čvrsto drži svojih zamisli, ideja.

Otvoren je za usvajanje i prihvaćanje novih vrijednosti, znanja. Dobro se snalazi u svijetu znanosti zahvaljujući svojim izuzetnim mentalnim sposobnostima. Izazov mu je dobro obaviti izračune, detaljne i precizne zadatke, logički i racionalno razmišljati.

A vizsgálat tárgyai:

1. Bogdanich Daniel Imre levelei, feljegyzései az alábbi dátumokkal:

- [1796. szeptember 16. előtt],
- 1796. május 21. előtt,
- 1796. 03. 19. Pest,
- 1796. 04. 11. Pest,
- 1798. 07. 19. Buda,
- 1799. 03. 29. Gospich,
- 1800. 07. 05. Buda.

A vizsgálat módszere:

- 1./ Makrostrukturális vizsgálat.
  - 2./ Mikrostrukturális vizsgálat (lupé, nagyítás, vonalvizsgálat).
- 1-2. vizsgálatok rendszerszemléletű feldolgozással, a kognitív, mozgásvezérléses munkamód szerinti, kifejező mozgásbeli és szimbolikus síkokon, a globális jellemzők: intenzitás, dinamika, tériség, morféma (horizontális és vertikális kiterjedés, alak) függvényében készültek.
- 3./ Dinamikus módszer-grafikai elváltozások vizsgálata a tartalom függvényében (a leírt szöveg és a tartalmat képviselő grafikai jelenség aszinkronitásának vizsgálata).

A vizsgálat szempontjai:

- 1/ Mentális képességek
- 2/ Energizáltság, munkavégzés jellemzői
- 3/ Szociabilitás
- 4/ Érzelmi élet
- 5/ Önmagához való viszony

1. Mentális képességek

A kézírás tulajdonosa lendületes tempójú, rugalmas gondolkodással, jó logikai készséggel jellemezhető személy. Szellemi önállóságra törekvő, gyorsan felismeri a kapott információk lényegét és képes tágabb összefüggésekben szemlélni és értékelni az eseményeket.

Jól alkalmazkodik a különböző helyzetekhez, rugalmas megújulásra kész, miközben megőrzi egyéniségét, autonómiáját. Belső értékrendjét követve megtalálja azokat a lehetőségeket, amelyek előrehaladását, célkövetését biztosítják. Intelligenciával, finom eszközökkel, diplomatikus, egyben kreatív megoldásokkal éri el céljait.

Tevékenységének hatékonyságát szellemi szervezőereje, lényeglátása, jó helyzetfelismerése és előrelátó gondolkodása biztosítja.

Alapvetően impulzív személy, figyelme és érdeklődése több területre kiterjed, s e vonása meghatározza a világhoz való viszonyulását, szellemi aktivitását. Szemléletében megtalálhatók mind az analizáló, azaz a részletekre összpontosító, mind a globális, rendszerszemléletű információfeldolgozás jellemzői. Gondolkodásmódjában, tudástárának fejlesztésében mégis a részletek meglátása válik hangsúlyossá, mivel az összefüggéseket – pontos, mélyreható elemzésnek veti alá – és csak azután formál véleményt.

Rendszerező képessége adott, elsősorban a jelenségek tartalmi része fontos számára, mégis előfordulhat, hogy – a külső elvárásokhoz alkalmazkodva – a tartalom mellett a forma is hangsúlyt kap.

A feladatok megoldásában könnyedén alkalmazza a már ismert, bevált utat, s emellett

2. Energičnost, karakteristike rada

Njegova energija primjerena je životnoj dobi, ali pred kraj perioda pokazuje tendenciju opadanja što je vidljivo iz rukopisa.

Svjestan je svoje snage, te u uspijeva sačuvati jednom vrstom selekcije, pri čemu obraća pažnju samo na one stvari, koje su bitne i koje smatra potrebnim za izvršenje danih zadataka. U ovom pogledu je jako dosljedan i izdržljiv.

Na početku rada uglavnom razmisli o onome što treba činiti i od početka zadatka mobilizira svoju energiju. Trudi se držati se danih okvira (npr. vremenskih ili financijskih), ali aktualni osjećaji ili ideje mogu utjecati na izvršenje planova.

Dobro vlada psihičkim opterećenjem, pošto situacije poput opasnosti, izvora napetosti i ostale faktore koji bi njegovu unutarnju ravnotežu doveli u opasnost većinom promatra jednom vrstom distanciranosti i drži ih podalje od sebe

U poslu je pouzdan i discipliniran, učinak njegova rada je konstantan i dugotrajno kvalitetan.

Sposoban je ciljano razmišljati o zadatku, koncentrirati se na zadanu temu. Sposobnost prepoznavanja situacije mu je dobra, tempo rada je poletan, unatoč tome što ponekad na njemu bitnim detaljima – kako bi sebi dokaza svoju zahtjevnost – radi dulje.

U poslu je zahtjevan i temeljit, te se može desiti da se do te mjere preda poslu da zaboravi na vrijeme.

Na mentalnom polju je jako ambiciozan i samostalan, voli kad u planiranju i u metodi izrade dobije slobodne ruke. Pošto su karakteristike njegova rada unutarnje motiva-

cije, njegove odgovorne odluke su osnovane i dobro promišljene.

3. Društvenost

Karizmatična je osoba, njegovo šarmantno ophođenje i empatija karakteriziraju društvene veze. U osnovi je humana osoba, prihvaća ljude oko sebe, zbog toga što voli ljude uvijek je u centru pažnje u društvu, bez izrazite potrebe za dominacijom.

Njegovo ponašanje je ležerno, prirodno, ravnomjerno obraća pažnju na svoje granice i zahtjeve drugih. Uz to pazi da samo dio sebe u kontaktima, te da ne postane teret drugima.

U njegovom poimanju stvari i ponašanju odnosi temeljeni na ravnopravnosti imaju bitnu, determinirajući ulogu. Pomaže mu njegova sposobnost prilagođavanja, ali samostalnost – sa svim svojim vrijednostima i predodžbama – uvijek uspije sačuvati do kraja.

Komunikacija mu je suštinska, dobro je mogu pratiti i drugi, kontinuirana, ali unatoč tome lagana, protkana humorom na koje karakteristike upućuje i rukopis.

Djelotvornost njegove komunikacije vidljiva je u uglavnom čistom, jasnom i detaljnom načinu saopćavanja, koji je okarakteriziran njemu svojstvenim stilom.

4. Osjećajni život

Rukopisi ukazuju na uravnotežen emocionalni svijet. U ponašanju pokušava smanjiti emocionalne faktore i odražava sliku kontrolirane osobe, koja živi i radi u realnosti, stvarnosti.

kreatív, újszerű utak, módszerek keresésére motivált. Gondolkodásmódjára egyaránt jellemző a már említett rugalmasság és a kontrolltartás. Rugalmas, mert gyorsan felismeri az összefüggéseket, képes reagálni az új helyzetre, ugyanakkor sajátos elképzeléseihez kitartóan ragaszkodik.

A szellemi értékekre, ismeretekre nyitott, befogadó. Kiváló mentális képességei révén jól eligazodik a tudományok világában. Késztetése számításokat, aprólékos, precíz feladatokat jól elvégezni, logikusan, racionálisan gondolkodni.

2. Energiák, munkavégzés jellemzői

Energiakészletének mértéke életkori átlagnak megfelelő a vizsgált időszakban, bár energizáltsága az időszak végére csökkenő tendenciát mutat írásképe alapján.

Tisztában van erőforrásaival, ezért erejének eredményes beosztását elsősorban egyfajta szelekcióval éri el, melynek következtében igazán csak azokra a dolgokra fordít energiát, melyeket lényegesnek és az adott rész(feladat) teljesítéséhez szükségesnek tart. E tekintetben viszont igen következetes és kitartó.

A tevékenységek kezdetén általában átgondolja tennivalóit és a feladatok elejétől mozgósítja energiáit. Törekszik a rendelkezésre álló keretek (pl. időbeli- vagy anyagi határok) betartására, de aktuális érzelmei vagy ötletei befolyásolhatják terveinek végrehajtásában.

A lelki megterhelést jól viseli, mivel a személyét és belső egyensúlyát veszélyeztető helyzeteket (kockázatokat, feszültségforrásokat és egyéb tényezőket) többnyire egyfajta távolságtartással szemléli és kezeli.

Munkájában fegyelmezett, megbízható, teljesítménye állandó, munkájának minőségére hosszútávon is igényes. Képes feladatorientáltan gondolkodni, az adott cselekvésre összpontosítani. Jó a helyzetfelismerő képessége, munkatempója lendületes, annak ellenére, hogy esetenként a számára fontos részleteken – az önmagának való bizonyítás igényével – hosszabban elidőzik.

Munkájában igényes és alapos, így megeshet, hogy úgy elmerül az adott tevékenységében, hogy az időtényezőket észre sem veszi.

Szemlelmi téren igen ambiciózus és elsősorban önállóan tevékenykedő személy, szívesen veszi, ha a tervezésben és megvalósítás módjában egyaránt szabad kezét kap. Mivel belső motivációi meghatározóak munkájában, felelős döntései megfontoltak és megalapozottak.

3. Szociabilitás

Karizmatikus személy, megnyerő modor és empátia jellemzi társas kapcsolataiban. Alapvetően humánus, elfogadó, emberbarát beállítódása miatt, anélkül foglal el központi szerepet a közösségben, hogy kifejezett dominancia igénytel lépne fel. Viselkedése könnyed, természetes, saját határait és mások igényeit egyaránt figyelembe veszi. Mindemellett ügyel arra, hogy csak mérsékelten adja ki magát a kapcsolatokban, és ő maga se váljon terhessé mások számára.

Szemléletmódjában és viselkedésében az egyenlőségen alapuló viszonyok meghatározó szerephez jutnak. Együttműködését alkalmazkodó képessége segíti, ugyanakkor önállóságát – saját értékeivel és elképzeléseivel – mindvégig megtartja.

Osjetljiv je, na promjene okoline dobro reagira, ali suzdržan je kod trenutnih odgovora i često odaje sliku osobe koja nije tako duboko dirnuta događajima kao što uistinu je. Istovremeno mu je bitno doživjeti stvari „ovdje i sada”, no i njihov utjecaj na njega želi podijeliti samo s jednim odnosno dva čovjeka. Osjećaji su mu duboki i dugotrajni, onima koje zavoli dugotrajno je privržen, a na njihove probleme reagira i s empatičnom željom da im pomogne.

Osjećaji mu se dugoročno ne mijenjaju, te se uz racionalnost uporno oslanja i na emocionalno iskustvo kod procjene ljudi.

5. Odnos prema sebi

Promatrajući njegov sustav vrijednosti i životni stil autonomna je osoba, a u svakodnevnom životu ipak mu je bitno mišljenje drugih. Kod samopoštovanja odlučujuću ulogu imaju očekivanja prema samome sebi, ipak osjetljiv je na znakove, kritike vanjskog svijeta. Ima velika očekivanja ne samo prema sebi, već i drugima.

Iznimno je mu važno steći znanje koje će mu osigurati razvoj, donijeti rezultate. Za uspjeh je spreman žrtvovati se, prihvaća čak i rizik kako bi postigao svoje ciljeve, a uz sve to ima i točno određene zamisli i izdržljivost.

Najkarakterističnije vrijednosti pisca su: samoostvarenje, uz potrebu za autonomijom i priznanjem od strane drugih

Sažetak

Pisac je vjerojatno učio pisati goticom. U životnoj dobi koja je predmet istraživanja naučeni oblik pisanog standarda svojim je pojednostavljenom oblikovanjem slova učinio svojstvenim.

Linije rukopisa i njegova razina ukazuju na osobu visoke inteligencije, zahtjevnu u radu, u ponašanju, mentalno i emotivno zrele. Proučavajući rukopise i slijedeći grafološke znakove dolazimo do zaključka da se radi o čovjeku čvrstog karaktera, sa razvijenim osjećajem za prioritete, mentalno jako aktivnom, kreativnom, šarmantnog ophođenja.

Vidljivi su znakovi umora na rukopisu tek na kraju istraživanog perioda, najviše u fizičkom pogledu. Ali njegova mentalna snaga za organiziranjem i izdržljivost dovode gore navedene znakove u ravnotežu.

Kommunikációja lényegre törő, mások számára jól követhető és folyamatos, mindemellett könnyed, humoros megnyilvánulásokat is láttat a kézírás. Kommunikációja hatékonyságát főként világosan, gondosan megfogalmazott közlésmódja teremti meg, melyet egyéni stílus jellemez

4. Érzelmi élet

A kézírások kiegyensúlyozott érzelmi világról árulkodnak. Viselkedésében igyekszik az érzelmi tényezők szerepét csökkenteni, és a kontrollált, realitásban élő és cselekvő ember képét láttatni.

Érzékeny, a környezet változásaira fogékony személy, azonban pillanatnyi válaszreakcióit visszafogja, és sokszor úgy tesz, mintha nem is érintenék meg a dolgok olyan mélyen, mint valójában. Ugyanakkor az „itt és most” élmények megélése fontos számára, de azok hatását is csak egy-két emberrel osztja meg. Érzései mélyek és tartósak, akiket megkedvel, azokhoz hosszútávon is ragaszkodik és empatikusan, segítőkész szándékát kifejezve reagál problémáikra.

Érzelmei hosszú távon nem változnak meg, ezért racionalitása mellett, érzelmi viszonyulásaira kitartóan támaszkodik az emberek megítélésekor.

5. Énkép, önmagához való viszony

Értékrendszerét, életstílusát tekintve autonóm személy, a mindennapi életben mégis jelentéssel bír számára mások véleménye. Önértékelésében alapvetően az önmagával szembeni elvárások meghatározóak számára, mégis érzékenyen érintik a külvilág jelzései, kritikái. Nemcsak magával, de másokkal kapcsolatban is magasak az elvárásai.

Kiemelten fontos számára annak a tudásnak a megszerzése, amely biztosítja számára a fejlődést, a teljesítményt. A sikerért áldozatokat képes meghozni, akár kockázatot is vállal azért, hogy elérje céljait, s mindezekhez határozott elképzelések és kitartás társul.

Az író személyre leginkább jellemző értékek: önmegvalósítás, autonómiaigény mellett mások által való elismertség.

Összegzés

A kézírások készítője vélhetően gót betűkkel tanult írni. A vizsgált életkori szakaszban a tanult írássztenderd formáit sajátos, egyszerűsített betűalakításokkal tette egyénivé.

A kézírások vonalvezetése, színvonala magas intelligenciával bíró, tevékenységére igényes, mentálisan, viselkedésében és érzelmeiben érett személy jellemzőire utalnak.

A vizsgált kézírások grafológiai jeleinek következetessége megmutatja a kialakult értékrenddel rendelkező, mentálisan igen aktív, kreatív és megnyerő modorú ember jellembeli szilárdságát.

Fáradtsági tüneteket csak a vizsgált időszak végére mutat kézírása, főként fizikai tekintetben. E tüneteket azonban szellemi szervezőereje, kitartása ellensúlyozza.

